

Filatelistengroep

HET BALTISCHE GEBIED

Filatelistengroep 'Het Baltische Gebied'

Lidmaatschap

Digitaal € 20,00 per jaar.
Nederland € 30,00 per jaar.
Buitenland € 35,00 per jaar.

Voorzitter

R.W. van Wijnen
Karthuizerstraat 31
6824 KA Arnhem
tel. 026 3513484
voorzitter@hetbaltischegebied.nl

Penningmeester/Secretaris ledenadministratie

H.W.A. Pijpers
Nederlandlaan 42
2711 JA Zoetermeer
tel. 06 53171208
secretaris@hetbaltischegebied.nl
penningmeester@hetbaltischegebied.nl

Opmaak/redactie 'Het Baltische Gebied'

J. Kaptein
Reigerskamp 705
3607 JP Maarssen
tel. 0346 574418
redactie@hetbaltischegebied.nl

Beheerder bibliotheek

O. Petri
Brugakker 3640
3704 LP Zeist
Tel. 030 6950735
bibliotheek@hetbaltischegebied.nl

Erelid

A.C. de Bruin (1940-2015)

Bankgegevens

IBAN: NL95INGB0003243251
BIC: INGBNL2A
"Het Baltische Gebied"
te Zoetermeer

HBG op Internet

www.hetbaltischegebied.nl

INHOUDSOPGAVE

- 2 Beste mensen**
Ruud van Wijnen
- 3 Verslag 73^e bijeenkomst 22 september 2018**
Olav Petri
- 4 Letland, 1944 en (hoe?) verder : deel 2**
Ruud van Wijnen
- 14 De Gediminas-toren in Vilnius**
Jan Kaptein
- 25 De universiteit van Tartu, filatelie en mijn vragen**
Olav Petri
- 30 Litouwen 1944 en (hoe?) verder**
Jan Kaptein
- 37 1947: Opnieuw gebruikt of Een achtergebleven bediende
schrijft aan zijn vertrokken gravin.**
Thomas Löbbering
- 42 Kaart 1880**
- 43 De filatelistische tweeling, aflevering 2**
- 44 Aanwinsten en vondsten**
- 47 Voor u gelezen**
Jan Kaptein, Olav Petri, Ruud van Wijnen, Sijtze Reurich

Bij de voorplaat:

In de eerste jaren na de oorlog werden in Letland op beperkte schaal nog wel dagtekenstempels uit eerdere perioden gebruikt.

Op de briefkaart uit 1946 zien we stempels uit 3 verschillende tijden: het stempel van GULBENE is Lets, het RIGA stempel is ook Lets, maar gekapt door de Duitsers en het kleine stempel linksonder RIGA 4 is een tweetalig sovjetstempel.

Meer voorbeelden vanaf pagina 4 in "Letland, 1944 en (hoe?) verder".

BESTE MENSEN...

Ruud van Wijnen

In de inhoudsopgave op de vorige pagina ziet u drie keer een naoorlogs jaartal, drie keer besteden de schrijvers aandacht aan de periode dat Estland, Letland en Litouwen waren bezet door de Sovjet Unie. Ze laten zien dat er ook dan nog het een en ander te verzamelen valt.

Jan Kaptein speurde in zijn Litouwen-verzameling (naar verluidt ook in doosje en vergeten laadjes...) en toont nu dat 1944 ook bij hem niet het einde van zijn collectie betekent. In deel 2 van zijn artikelenreeks over Letland na 1944 gaat Ruud van Wijnen ditmaal uitgebreid in op de dagtekenstempels uit eerdere perioden die tot ongeveer 1950 nog in Letland werden gebruikt. Over het "project" leest u hieronder meer. Thomas Løbberings bijdrage over een twee maal gebruikte enveloppe uit 1947 sluit daar niet alleen mooi op aan, maar vertelt ook het verhaal van de brief in die enveloppe.

Als boeiende gidsen nemen Olav Petri en Jan Kaptein ons mee naar Tartu en Vilnius, naar de universiteit en de Gediminas-toren. Ze laten zien dat verzamelen vragen oproept en daarmee goede argumenten aandraagt om op reis te gaan.

In ons vorige blad begonnen we twee nieuwe rubrieken: "De filatelistische tweeling" en "Aanwinsten en vondsten". De gedachte is dat alle leden wel iets te vertellen hebben over een postzegel of poststuk in hun verzameling: "hoe kwam ik eraan?", "waarom vind ik die zegel zo mooi" of "volgens mij klopt er iets niet...".

Dus: schrijf op, vertel het ons. Een halve pagina (meer mag ook) is genoeg en we helpen graag. Maar hop, aan de slag voor ons 75ste nummer over een half jaar! Gelukkig geven Joop van Heeswijk, Keimpe Leenstra en Sijtze Reurich nu al het goede voorbeeld.

Ik wens iedereen veel leesplezier, interessante vondsten en een fleurige lente.

Project: na 1944-1945 opnieuw gebruikte stempels / ab 1944-1945 weiter verwendete Stempel.

Na de herbezetting van Estland, Letland en Litouwen in 1944-1945 werden in beperkte mate nog dagtekenstempels uit drie voorafgaande perioden gebruikt. Het gaat om stempels uit:

- de onafhankelijkheidsperiode van de drie landen
- sovjetstempels uit de bezettingsjaren 1940-1941
- stempels uit de periode van de Duitse bezetting 1941-1944/45

U vindt ze vanaf pagina 4 uitgebreid beschreven in het artikel van Ruud van Wijnen

In samenwerking met de Arge Baltikum organiseren we een speurtocht naar deze "weiter verwendete" stempels in de verzamelingen van onze leden.

Mocht u op een zegel of poststuk een betreffend stempel vinden, dan vraag ik u het te scannen (600 dpi, jpg) en te sturen aan Martin Bechstedt: m.bech@t-online.de Martin, zeer ervaren verwerker van stempels, brengt ze onder in een overzichtelijk bestand. Ooit een boek?

Vragen over dit project: Ruud van Wijnen, 026-3513484.

Op de Талон- Kупонс uit 1945 hierboven ziet u het Letse stempel van VECPIEBALGA en het tweetalige sovjetstempel van ЦЕЧИС-СĒСИС uit de jaren 1940-1941.

Olav Petri

Voorzitter Ruud van Wijnen opent de bijeenkomst. Thema: grenzen, landkaarten en problemen daarbij ondervonden.

Veertien leden woonden deze levendige bijeenkomst bij. Verhinderd met bericht waren Ronald Reudering, Wim Hoeyenbos, Sytze Reurich, Hans van Elzelingen. Joop werd bankier van de dag.

Bestuur

Mooi regenweer, uitstekend voor filatelie, maar eerst waren er bestuurszaken. Jan Bisschops en Keimpe Leenstra controleerden de boeken van afgelopen jaar en vonden dat alles er keurig en correct in stond. De penningmeester Hans Pijpers kreeg decharge onder applaus.

Diversen

1.
Thomas Löbbering vertelt over de Baltikum Auktion. Sven Kraul moet wegens hoge leeftijd stoppen met zijn veiling. We besluiten hem een kaart te sturen om uitdrukking te geven aan onze dankbaarheid voor zijn werk.

2.
Ruud meldde dat Martin Bechteldt een interessant en inspirerend boek publiceerde over moderne Estse stempels. Te bestellen bij de auteur (m.bech@t-online.de). Het meegebrachte boek was meteen verkocht. Recentelijk bleken ook de oude rotten van de Estland verzamelaars zich graag in de materie stortten. Modern heeft veel verrassingen dus doe die dozen massapoststukken nog niet weg.

3 “NIEUWE ACTIVITEITEN”
Ruud meldt dat samen met Baltikum een project gestart is over doorgebruiken van Estse en Duitse stempels vanaf 1944.
Er komt een soort handleiding van de hand van Thomas, want hoe pakken we het aan? Thomas meldde nog: alle drie Baltische staten en 2 stempelpen om mee te beginnen voor wat

betreft Baltikum Arge. Het komt in hun decembernummer te staan. (Maar meer is niet verboden).

Joop van Heeswijk en Olav Petri publiceren binnenkort in het Maandblad over Estland en Letland. Met vermelding van HBG als bron van veel moois.
In ons eigen blad willen we graag leden iets laten vertellen. Dat kan kort zijn, bijvoorbeeld over een aardig poststuk. Jan Kaptein heeft samen met Keimpe zowaar al artikelen geschreven. Dat kan ook op kleinere schaal. Dus wie de schoen past....

Rondvraag

Thomas en Jan Bisschops vertellen over exposities, gewonnen prijzen en wederwaardigheden: in Estland, in Praag, komend jaar wordt het Stockholm. Er leek heel wat belangstelling te zijn, in Praag bijvoorbeeld ook uit Oekraïne, Belarus enz.

Lezing

Het werd een co-productie van Ruud, Jan Kaptein, Joop en ondergetekende. Ruud en Olav hadden een hand-out en bespraken problemen rond adresseringen, ligging van plaatsen, gebruikte landkaarten en zo.

Jan demonstreerde een brede selectie aan papieren kaarten uit verschillende tijden, kaarten die bijvoorbeeld mij een keer uit de nood hielpen. Leuk is daarbij op stadsplattegronden de verandering van straatnamen, Vrijheidsstraat, Hitlerboulevard, Leninstraat en zo.

Baedeker staat op internet, ons blad noemt een site met Litouwen landkaarten. Er komt nog meer van Jan. Het internet heeft veel maar de kunst is om het te vinden en dat lukt vaak niet direct. Jazno, Narva en Petseri passeerden bij Olav de revue. Joop had eveneens kaarten meegebracht waaronder bijzondere die

dateerden van de tijd dat grenzen vastgelegd werden in de jaren '20 van de vorige eeuw. Op drie tafels in het midden lagen veel landkaarten die non-stop belangstelling wekten. Thomas kon helpen met inspiratie. Er bestaat zoiets als de Estse “Ostgebiete”, gebieden die een tijdje Ests waren, later Russisch werden, met postkantoren er in, bijvoorbeeld de strook aan de oostkant van Narva en bij Petseri. Hij vertelde hoe de grens door eilandvorming in de meren opeens problemen kan geven.

Prima lunch, een kleine veiling met vooral literatuur die meestal verkocht werd.

◀

Nieuwe data die OEF niet in de wien rijden:

2019:

23 maart en

(gewijzigde datum)

28 september

LETLAND, 1944 EN (HOE?) VERDER : DEEL 2

Ruud van Wijnen

Dagtekenstempels uit voorafgaande perioden (1944-1950), andere “doorlopers” en heimelijke censuur.

- 2.1 Letse stempels**
- 2.2 Duitse stempels**
- 2.3 Sovjetletse stempels**
- 2.4 Verdacht: РИГА-РĪGA a**
- 2.5 Andere “doorlopers”**
- 2.6...Meer heimelijke censuur**

Gedurende de eerste jaren na de herbezetting van Letland in 1944 werd naast de tweetalige sovjetstempels nog een beperkt aantal dagtekenstempels van Letse of Duitse origine gebruikt. De laatste slechts hier en daar in gekapte vorm. Bij gebrek aan een stempel behielpen postbeambten zich in uitzonderlijke gevallen met een pen waarmee ze de postzegels op een brief of kaart ontwaardden (afb. 11). Een deel van de gebruikte sovjetstempels stamde uit de jaren 1940-1941 (en daarmee uit een voorafgaande periode); een ander deel deed vanaf 1944 zijn intrede in Letland.

2.1 Letse stempels

Letse dagtekenstempels bleven, zowel tijdens de sovjetbezetting 1940-1941 als tijdens de Duitse bezetting daarna, in ruime mate in gebruik. Met de vervanging ervan was weliswaar gedurende beide perioden begonnen, maar was in beide gevallen nog bij lange na niet voltooid.

In zijn zorgvuldig bijgehouden overzicht van de Letse dagtekenstempels en hun gebruiksdata vermeldt Rainer Lehr er 75 die na de herbezetting in 1944 nog in de originele staat werden gebruikt, het merendeel in kleinere plaatsjes (afb. 12), (zie ook web 2). In mijn verzameling is het stempel van RĪGA 9 met als datum 15. 8. 48 het laatst gebruikte. Het overzicht van Rainer Lehr (zie aanhangsel op p. 11) laat zien dat tot in 1950 in Saldus en Lielsvitene een Lets stempel in gebruik was, maar ook dat bijna de helft van de Letse stempels in 1945 voor het laatst werd gebruikt.

Afb. 11a

Brief van Rūjiena naar РИГА-РĪGA, 7-10 febr. 1945. De drie postzegels zijn ontwaard met een geschreven plaatsnaam en datum “Rūjiena 7 II 45”

Afb. 11b

 ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА
CARTE POSTALE

Куда *Audzergas apk. Saldus pagasts*

Назначение адреса, название места и области или края, в том случае, если почтовый адрес не известен

Город, село или деревня.

Līdiks mājas

Улица, дом или квартира

26350 Jēkabai Stāstam.

Почтовый индекс

no Roberžu ielas 33.

Пользуйтесь адресной Почтовой Карточкой при наведении адресных справок

Адрес
отправителя
Adresse
de l'expéditeur } *Jūlians Ogurs mēs aiņmieses
sistē Ogri.*

Briefkaart van OGRE naar SALDUS, 4-8 juli 1945. Lets dagteken- en Lets aankomststempel.

Als aankomststempel werd het gekapte Letse stempel RĪGA ǵ gebruikt.

Afb. 14

Achterzijde van een op 18 maart 1945 verzonden brief van Ābele, via Jekabpils naar RĪGA- MEŽA PARKS, 24 mrt. 1945. De tekst van het oorspronkelijke Duitse stempel luidde: RIGA-KAISERWALD (RĪGA-MEŽA PARKS) (afb. 14a).

2.2 Gekapte Duitse stempels

Midden 1942 werd in het bezette Letland begonnen met de invoering van tweetalige dagtekenstempels naar het model van de Deutsche Reichs-post. Twee gekapte exemplaren daarvan, waaruit alles wat maar Duits was werd weggesneden, zijn de enige voorbeelden van stempels uit de Ostland-periode die in 1945 nog werden gebruikt.

Het betreft de stempels van Rīga - Meža Parks (afb. 14 en 14a) en Viļaka (15, 15a en 15b).

Afb. 14a (100 %)

Afb. 15

Briefkaart van VIĻAKA naar RĪGA-PHĪA, 26-29 sept. 1945. De tekst van het oorspronkelijke, tweetalige Duitse stempel luidde: MARIEN-HAUSEN (KR ABREHNEN) (VIĻAKA) (afb. 15a en 15b).

Afb. 15a (100 %)

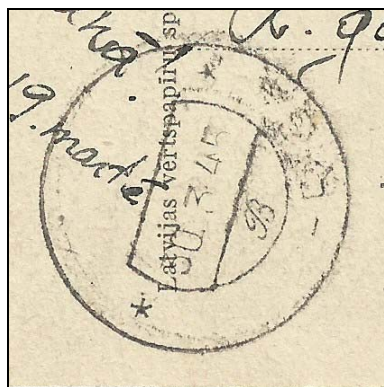
Afb. 15b (100 %)

2.3.1 Gekapte Sovjetletse stempels

Tijdens de Duitse bezetting werden in Riga meerdere tweetalige sovjetstempels uit de periode 1940-1941 aangepast aan de nieuwe tijd door er de cyrillicsche letters en het Sovjetwapen uit te verwijderen.

Daarnaast gebeurde dat, voor zo ver we weten, ook in Daugavpils en Valka en in acht kleine plaatsjes. In totaal gaat het om 18 stempels (lit. 2).

Op twee poststukken in mijn verzameling bewijzen twee daarvan dat ze ook in maart en mei 1945 nog werden gebruikt: - RĪGA met de cyrillicsche volgreter B (afb. 16) en RĪGA 9 waaruit zelfs de volgreter is gekapt (afb. 17).

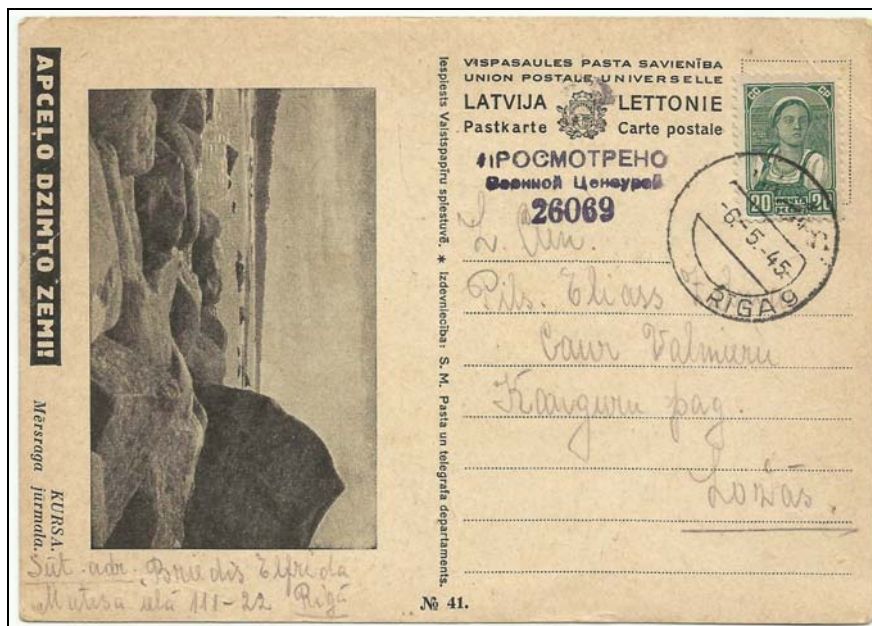

Afb. 16 (140 %)

2.3.2 Sovjetstempels uit de periode 1940-1941

In oktober 1940 verschenen in Riga de eerste tweetalige sovjetstempels (type 1), waarna een begin werd gemaakt met de geleidelijke vervanging van de Letse stempels in heel het land, tot in de kleinste dorpjes. In zijn "Studienmanuskript" (lit. 3) vermeldt Harry von Hofmann 232 postkantoren waar een of meerdere sovjetstempels in gebruik werden genomen. Daarbij onderscheidt hij 3 typen.

Van enige systematiek lijkt bij de invoering van de sovjetstempels geen sprake en die invoering was zeker nog niet voltooid op het moment dat Letland in juli 1941 door de Duitse Wehrmacht werd bezet. Tijdens die bezetting werd een enkel sovjetstempel gekapt, andere doken bij de komst van het Rode Leger in 1944 weer op. Vele zullen vernietigd of verdwenen zijn.

Afb. 17

Officieel Lets briefkaartformulier op 6 mei 1945 van Riga verzonden naar Kauguri. De zegel is ontwaard met het gekapte sovjetstempel uit 1940-'41 van postkantoor RĪGA 9.

	Type 1. Ingevoerd in 1940-1941 Plaatsnaam in twee talen op één regel: links cyrillicsch, rechts Latijns. Geen aanduiding van de republiek. Bovenin CC CP, witte sovjetster (positief). Datumbrug links en rechts gesloten. Serieletters: diverse typen. Ook dubbele letters.
	Type 2 Ingevoerd in 1940-1941 Plaats- en republieksnaam in twee regels: links cyrillicsch, rechts Latijns. Bovenin CC CP, witte sovjetster. Datumbrug gesloten. Serieletters: hoofdletters.
	Type 3.1 Ingevoerd in 1940-1941 Plaatsnaam in twee talen op één regel: links Latijns, rechts cyrillicsch en onderin JIAT. CCP of JIATB. CCP Bovenin CC CP, zwarte sovjetster (negatief). Datumbrug links en rechts gesloten, dikke balken. Serieletters: klein, dik gedrukt

Tabel 1

Afb. 18

Briefkaart van АИЗПУТЕ-АИЗПУТЕ, 20 aug. 1947, naar Eberswalde in Duitsland. Het oorspronkelijke dagtekenstempel РИГА-РІГА met de volglletter **з** moest verhullen dat de tekst van de kaart op 25 augustus van staatswege werd gecontroleerd.

Afb. 19

Officieel Lets briefkaartformulier van RĪGA-12-РИГА naar Kauguri, 7 aug. 1947.

Afb. 20

2.4 Verdacht: РИГА-РІГА з

Het internationale postverkeer van en naar de Sovjet-Unie werd door het regime nauwlettend gevolgd. Het was verdacht als onderdanen contacten in het buitenland hadden: wat vertelden die over hun vaderland en welke “kwelijke” informatie kregen ze te lezen?

De staatscontroleurs trachtten hun werkzaamheden te verhullen: daarom geen opzichtige censuurstempels die aangeven dat een brief of kaart is gecontroleerd, maar quasi alledaagse stempels die dat alleen voor ingewijden bevestigden.

Na de oorlog werden in Riga op post van en naar het buitenland in de loop van de jaren drie typen stempels gebruikt die, onopvallend en zo onverdacht mogelijk, aangaven dat de inhoud van een brief of kaart was gecontroleerd door een dienaar van de staat. Als eerste werd daarvoor het dagtekenstempel РИГА-РІГА met de volglletter **з** gebruikt (afb. 18).

Dit stempel stamt uit de jaren 1940-1941 en diende toen “gewoon” voor het afstempelen van postzegels en als zodanig ook nog in december 1944 en 1945. Tussen 1946 en 1950 had het een andere functie: het kenmerken van gecontroleerde post.

2.5 Andere “doorlopers”

Behalve de hierboven beschreven dagtekenstempels overleefde een aantal andere postale formulieren, strookjes en stempels, zij het in geringe mate, de oorlogshandelingen. Uit de jaren 1945-1947 kan ik daarvan drie voorbeelden laten zien, maar hier valt zeker nog het een en ander te ontdekken.

Het geïllustreerde briefkaartformulier van afbeelding 17 werd in 1938 door de Letse post uitgegeven ter stimulering van het toerisme. De afzender, Tara Fride, gebruikte deze kaart in 1945, maar zelfs nog in 1947 verstuurde ze een andere kaart uit dezelfde serie (afb. 19).

De vet gedrukte tekst onder de foto's “Apceļo Dzimto Zemi!” betekent “Ga op reis in uw vaderland!”. Of Tara nu

naïef of dapper was, haar eigen land bestond in ieder geval niet meer.

Ook uit de Letse tijd stamt het stempel “Izņemta no vēstulu kastītes” (“Uit de brievenbus”) op een brief uit 1945 (afb. 20). Deze brief beschrijf ik verderop in het artikel.

Eigenlijk was alles wat de Sovjets in het postverkeer (en niet alleen daar) herinnerde aan en confronteerde met “de Duitsers”, het fascisme en de bezetting taboe. Twee gekapte Duitse stempels resten ons. Opvallend vind ik daarom het gebruik van blanco Duitse aantekenstrookjes in 1945 in Liepāja en in 1947 in Dundaga (afb. 21 en 21a). Wellicht zegt het iets dat beide steden in Koerland liggen. Dit gebied bleef tot aan het ultieme einde van de oorlog in Duitse handen.

De enveloppe van afbeelding 21 stamt uit de Letse tijd en vermeldt Hotel Roma als afzender, chique gelegen aan het centrale “Rozen” plein. Voor de oorlog was het adres zonder de laatste toevoeging kennelijk voldoende. Nu, in juli 1945, niet meer en ook de naam was aan de nieuwe tijd aangepast: “Nr. 63”.

Maar dit is een ander terrein. Niet het postale staat voorop, maar het tijdsbeeld: de doorstane oorlog en het aanpassen aan de veranderde omstandigheden.

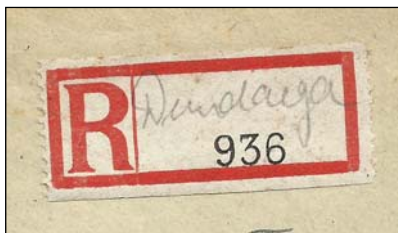
Als tweede voorbeeld een in 1948 naar Jelgava verstuurde ansichtkaart waarop zowel op de adres- als fotozijde de Duitstalige tekst onleesbaar is gemaakt. Met moeite valt te ontcijferen dat de “Tavias Palīdzības Izdevums / Verlag der Organisation “Volkshilfe”” de kaart uitgaf (afb. 22).

Op een vergelijkbare kaart uit 1945 is de Duitstalige tekst op dezelfde manier onleesbaar gemaakt. Het lijkt er dus op dat dat voor de verkoop gebeurde en niet door de individuele afzender. Hoewel de kaart tijdens de Duitse bezetting werd gedrukt, gebeurde dat, ten minste in naam, door een Letse drukkerij: “Latvijas vērtspapīru spiestuve” in Riga (afb. 23)

Afb. 21

Aangetekende brief van ЛЕПАЯ-ЛИЕПĀJA naar РИГА-РĪGA, 16-18 juli 1945. Duits aantekenstrookje met in het cyrillisch geschreven “Лиепая”.

Afb. 21a

Duits aantekenstrookje met in het Lets geschreven “Dundaga” (13 juni 1947).

Afb. 22

Niet afgestempelde ansichtkaart naar JELGAVA-ЕЛГАВА, 21 juni 1948. Linksboven is de naam van de in het Lets en Duits vermelde “Uitgeverij van de organisatie “Volkshulp” onleesbaar gemaakt.

We zien dat in de eerste jaren na de oorlog in Letland nog allerlei ansichtkaarten uit voorbije tijden werden gebruikt om elkaar te groeten, te feliciteren of om iets te vertellen. Het lijkt me interessant eens een overzicht te maken van alle drukkerijen en uitgeverijen die die kaarten op de markt brachten en in barre tijden, al dan niet onder een andere naam voor een nieuwe machthebber, doorwerkten.

Om tot slot van dit deel van mijn verhaal de verwarring aan te wakken laat ik een kaart zien met voor “elck wat wils” (afb. 24).

Afb. 23

Voorzijde van dezelfde kaart: het Sivera meer in Latgale. Linksonder is de benaming in het Duits onleesbaar gemaakt.

Afb. 24

Briefkaart van BUIVA-БУИВА naar РИГА-РІГА, “19”/2?-30 maart 1945. In Riga kreeg censor 57 van afdeling 261 de kaart in handen, dat is duidelijk. De grote zwarte gestempelde cyrillische “П” (de Latijnse P) rechtsonder het censurstempel zou de beginletter van Provereno of Prosmotreno, d.w.z. “gelezen” kunnen zijn en wellicht geplaatst op het bovenste van een bundel gecensureerde poststukken. Zou kunnen, wie weet? Het dagtekenstempel РИГА-РІГА met de 2 lijkt hier, in maart 1945, nog in zijn oorspronkelijke functie als transitstempel gebruikt en niet ter verhulling van staatscontrole op post naar het buitenland waarvoor het later werd ingezet. Het gekapte sovjetstempel middenonder besluit het verhaal. Maar waarom werd het geplaatst als het stempel met de 2 haar gewone werk deed?

Afb. 25

Achterzijde van een luchtpostbrief van ANTWERPEN naar РИГА-RIĠA, 3-26 juni 1947. Het stempel "Reçu à Riga en / état détérioré" (Beschadigd in Riga ontvangen) werd geplaatst om te verhullen dat de brief werd geopend om de inhoud ervan te controleren. In 24 dagen was daar alle tijd voor

Afb. 26

Brief van Groot-Brittannië naar БАЛДОНЕ-BALDONE, 23 sep.-5 okt. 1957. In het kader van het МЕЖДУНАРОДНОЕ stempel zijn op twee plaatsen duidelijke onderbrekingen te zien.

2.6 Meer heimelijke censuur (lit.1)

"Beschadigd ontvangen". In de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw bereikte in de Sovjet-Unie een opmerkelijk aantal buitenlandse brieven "in beschadigde toestand" een groter postkantoor waar inkomende internationale post werd verwerkt. Dat maakte het repareren, d.w.z. het weer dichtplakken van de geopende enveloppe aannemelijk voor de ontvanger. Na de oorlog vond deze manier van verhullen van staatscontrole op bescheiden schaal weer ingang. Uit 1947 en 1950 zijn twee verschillende stempels bekend die in Riga werden gebruikt: het eerste een tweeregelig stempel met de tekst "Reçu à Riga en / état détérioré" (afb. 25), het tweede een rood kastjesstempel met een drieregelige tekst.

МЕЖДУНАРОДНОЕ –
Mezjdoenarodnoje –
"Internationale zending"

Over de functie van het rechthoekige kastjesstempel МЕЖДУНАРОДНОЕ wordt door specialisten al jaren gediscussieerd. De opvattingen lopen fors uiteen, van censuur of "voorleggen aan" tot postsortering. Een eensluidend oordeel is er nog niet, maar dat het door loketbeambten geplaatste stempel een rol speelde bij vormen van staatscontrole op internationale post, lijkt wel zeker. Aanwijzingen daarvoor zijn onder meer dat het stempel ook werd geplaatst op uit het buitenland binnenkomende post (afb. 26), op post tussen in de Sovjet-Unie verblijvende buitenlanders en dat het gebruik, bijvoorbeeld in Riga, naadloos aansloot op het РИГА-RIĠA stempel met de 2. Daar komt nog bij dat vele МЕЖДУНАРОДНОЕ stempels bewust aangebrachte "beschadigingen" vertonen waarmee ze te herleiden zouden zijn tot een bepaalde censor, afdeling of plaats (afb. 27a en b). De МЕЖДУНАРОДНОЕ stempels waren in gebruik van mei 1950 tot einde december 1968, in het Baltische gebied gedurende het eerste jaar met rode stempelinkt, daarna zoals overal met zwarte inkt.

◀

Literatuur en bronnen

1. David M. Skipton en Steve Volis: "Soviet Clandestine Mail Surveillance 1917-1991", Chicago, Verenigde Staten, 2016.
2. Harry Von Hofmann: "Lettland vor dem und als Teil vom Generalpostkommissariat Ostland", Hamburg, 2001.
3. Harry von Hofmann: "Lettland unter sowjetischer Besetzung UdSSR 1940-1941", Studienmanuskript.

Websites

2. www.latphil.se

Afb. 27a en 27b

Voorbeelden uit twee МЕЖДУНАРОДНОЕ stempels waarin gerommeld is met een of meerdere letters.

27b

Aanhangsel

Overzicht van bekende na 1944 gebruikte Letse stempels opgesteld door Rainer Lehr.
 Veel dank aan hem voor zijn medewerking aan dit artikel.

Nummer (*)	Plaats	Type en volgletter	Gebruikt tot	Nummer	Plaats	Type en volgletter	Gebruikt tot
0026.10	AIZPUTE	10 A	9/45	1135.6	RANKA	10 A	III/46
0045.1	ALŠVANGA	6 A	XII/45	1149.1	RĒDNIEKI	10 A	5/46
0065.1	APSE	6 A	1/48	1174.2	RĪGA 9	10 B	8/48
0284.2	DIKĻI	6 A	V/45	1229.2	RUCAVA	6 A	IV/46
0318.2	DVIETE	10 A	X/49	1229.5	RUCAVA	10 B	1/49
0339.4	ĒDOLE	10 A	V/45	1248.3	SABILE	6 B	I/48
0422.5	GROBĪNA	8	5/45	1255.6	SALACGRĪVA	10 C	3/48
0427.12	GULBENE	10 D	7/48	1257.9	SALDUS	10 D	5/50
0440.5	IERIKI	10 A	7/45	1300.5	SIGULDA	10 C	11/45
0488.4	JAUNGULBENE	10 B	7/48	1300.6	SIGULDA	10 D	1/47
0536.1	KABILE	6 A	IX/46	1335.4	SKRUNDA	10 A	10/45
0536.5	KABILE	10 B	4/46	1337.4	SKUJENE	10 B	5/45
0573.5	KANDAVA	10 A	V/45	1355.2	SMILTENE	5 A	3/48
0626.4	KOKNESE	10 B	XII/45	1355.3	SMILTENE	6 B	VII/48
0626.5	KOKNESE	10 C	2/48	1364.3	SPĀRE	6 A	I/46
0655.1	KRODZNIEKI	6 A	6/45	1374.2	STAICELE	6 A	5/45
0698.4	ĶEMERI	10 A	7/49	1408.2	STRENČI	6 A	VIII/48
0772.2	LENČI	10 A	5/46	1408.5	STRENČI	10 B	6/47
0794.4	LIELRENDĀ	10 A	10/45	1447.6	TALSI	10 A	8/45
0796.1	LIELSVITENE	6 A	12/50	1456.2	TĒRANDE	6 A	5/45
0797.4	LIELVĀRDE	10 B	XI/48	1484.4	TUKUMS	6 B	XII/45
0800.32	LIEPĀJA	6 M	V/45	1484.7	TUKUMS	6 E	8/45
0800.40	LIEPĀJA	10 D	12/46	1496.2	UDRUPE	10 A	10/47
0800.41	LIEPĀJA	10 E	4/46	1497.3	UGALE	6 B	VI/48
0800.45	LIEPĀJA	10 I	V/45	1525.6	VAINODE	10 B	7/47
0800.52	LIEPĀJA	10 R	5/45	1529.5	VALDEMĀRPILS	6 A	VI/48
0829.4	LIZUMS	10 C	6/45	1529.6	VALDEMĀRPILS	10 B	I/47
0840.7	LUBĀNA	6 B	II/46	1542.4	VANDZENE	10 A	VI/45
0865.4	MAJORI	6 D	1/47	1551.6	VĀRME	10 B	1/46
0883.2	MATĪŠI	6 A	X/45	1573.3	VECLIEPKALNE	10 A	6/45
0892.4	MAZSALACA	7	2/48	1578.5	VECPĪEBALGA	10 A	10/45
0906.5	MELLUŽI	10 B	XI/46	1580.2	VECRĪKAVA	10 A	7/45
0925.4	AUGSTKALNE	10 A	9/45	1597.5	VENTSPILS	6 C	5/45
0986.2	NUĶI	10 A	12/45	1647.3	VIRPE	10 B	8/48
0990.3	OGRE	6 B	XI/45	1653.1	VĪTIŅI	6 A	5/45
0990.4	OGRE	6 C	8/48	(*) De nummers, typen en volgnummers zijn overgenomen uit het handboek “Die Stempel und Postanstalten 1918 – 1940” van Harry von Hofmann.			
1025.6	PĀLE	10 B	VIII/45				
1041.3	PĀVILOSTA	10 A	5/45				
1047.3	PĒRBONE	10 A	2/47				
1070.2	PILTENE	6 A	X/45				

DE GEDIMINAS-TOREN IN VILNIUS

Jan Kaptein

De Gediminas-toren is 48 meter hoog en ligt bovendien op een heuvel: een markant punt in Vilnius dus. Ook is het een belangrijk nationaal symbool van Litouwen.

Gediminas

De toren maakte ooit deel uit van een burcht op de Gediminasheuvel. De naam van de toren en de heuvel verwijzen naar Grootvorst Gediminas (ca. 1275- winter 1341). Hij regeerde Litouwen van 1316 tot zijn dood in 1341. Het eerste document waarin Vilnius wordt genoemd, is een brief van Grootvorst Gediminas in 1323. In deze brief werden burgers van Duitse steden uitgenodigd om zich in Vilnius te vestigen (met de belofte van belastingvrijdom!).

Afb. 1 (100 %)
Mi. 651. Brief van Grootvorst Gediminas aan Duitse steden, 25 januari 1323.

Afb. 2 (100 %)
Mi. 83 met de afbeelding van Grootvorst Gediminas. Dezelfde afbeelding: Mi. 80

Hij liet een grote houten burcht bouwen op de heuvel. Dit kasteel werd verwoest door brand en het houten kasteel werd vervangen door een kasteel van bakstenen, voltooid

Afb. 3a (82 %)
Ansichtkaart met een afbeelding van de Gediminas-toren, verzonden in 1905 via Vilnius-station naar Riga,

Afb. 3b (82 %)
Het stempel is van het stations-postkantoor van Vilnius. Dit postkantoor viel niet onder de spoorpostorganisatie.

in 1409 onder Grootvorst Vytautas.

In een serie ten gunste van het Litouwse Kinderfonds (1932) is ook een aantal zegels aan Gediminas gewijd (Mi. 344-346). De serie is een serie van de '7-dagen uitgaven' en alleen geldig van 1-7 december 1932 (lit. 1).

Op 28 september 1991 zijn 3 zegels uitgegeven ter herdenking van de 650^e sterfdag van Grootvorst Gediminas (Mi. 486-488).

Afb. 7a
(100 %)
Mi. 486,
kasteel
Trakai

Afb. 7b
(100 %)
Mi. 487,
Grootvorst
Gediminas

Het kasteel op de heuvel werd het Bovenste Kasteel genoemd. Aan de voet van de heuvel lag het 'Onderste' Kasteel, met daarin o.a. de kathedraal.

Het derde kasteel, het 'Scheve' Kasteel heeft maar kort bestaan.

Na de 15^e eeuw werd het Bovenste Kasteel sterk verwaarloosd en is een tijdje als gevangenis gebruikt (1610-1613). Litouwen raakte steeds sterker verbonden met Polen wat in 1569 leidde tot de Unie van Lublin. Dit Pools-Litouwse Rijk zou nog twee eeuwen bestaan.

Afb. 4 (100 %)
Mi. 344B: Gediminas met zijn
aanhangers.

Afb. 5 (100 %)
Mi. 345B: Stichting van
Vilnius door Gediminas
(1323)

Afb. 6 (100 %)
Mi. 346B: Gediminas veroverd
de Russische vestingen

Afb. 7c
Mi. 488,
Vilnius ten
tijde van
Gediminas

Russische overheersing vanaf 1795

Na de Derde Poolse Deling, 1795 hielden Polen en Litouwen op te bestaan en kwamen grotendeels onder Russisch bestuur. In de jaren 30 van de 19^e eeuw werd het Bovenste Kasteel voor een groot deel gesloopt. De hellingen werden minder steil en op de Gediminas-toren werd een optische telegraaf geplaatst.

Deze telegraaf, een houten bouwsel van twee verdiepingen, werd in 1838 geplaatst (afb. 8). In 1896 werd er een nieuwe weg op de helling aangelegd, er werden bomen geplant en in de westelijke toren kwam een café.

De Gediminas-toren is vaak te zien op ansichtkaarten: een mooi beeld uit Vilnius (afb. 3 en 8).

De tweede kaart heeft ook een stempel van Vilnius-station, een dubbelrings met 'punten'. In het stempel staat de aanduiding **ВИЛЬНА** [WILNA], Vilnius en **ВОКЗАЛЪ** [VOKZAL] = station. De meeste stations-postkantoren vielen onder de spoorpostorganisatie, maar Vilnius is een uitzondering. Dit postkantoor viel onder de gewone Rijkspost. In de circulaire nr. 75 van 16 oktober 1908 werden nieuwe stempels aangekondigd, waarbij de zegels met echte pinnen doorboord werden. Dit was bedoeld voor de duurdere zegels op geldoverschrijvingen. Op een gegeven moment werden punten gebruikt in plaats van pinnen. Dit was praktischer in gebruik bij brieven en kaarten (afb. 8).

De laatste kaart uit deze periode, die ik laat zien is een kaart, uitgegeven door de St. Eugeniya Gemeenschap (afb. 9). Dit was een semi-religieuze genootschap voor de verpleging van militairen, onder de jurisdictie van het Rode Kruis (lit. 2).

Afb. 8a (75 %)

Ansichtkaart met de Gediminas-toren en ruïnes van het kasteel, verzonden in 1910 via het stationspostkantoor van Vilnius.

De kaart gaat naar een verpleegster in Petersburg, mannenafdeling.

Alleen privé mededelingen in de tekst...

Afb. 9a (83 %)

Eerste Wereldoorlog

Op de kaart hieronder (**afb. 10**) is de Gediminas-toren te zien met Duitse soldaten. Het was nog steeds een mooi uitzichtpunt.

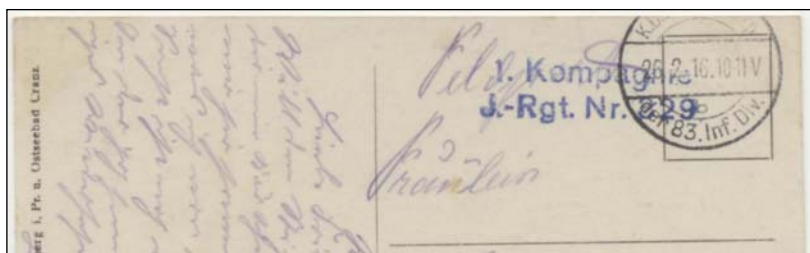
Afb. 9b (83 %)

Duitse veldpostkaart. Duitse soldaten hebben een mooi uitzicht over Vilnius vanaf de kasteelberg.

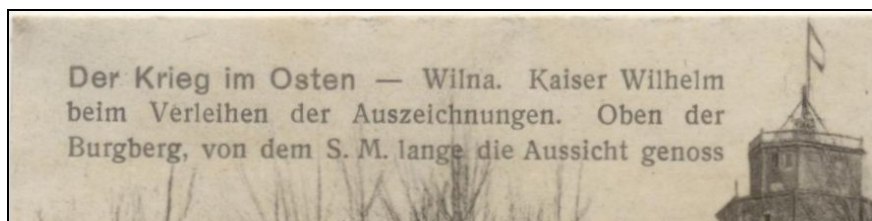

De kaart is verzonden via veldpostkantoor 226, 25 juni 1916. Veldpoststation 226 was gevestigd in Wilejka (bij Vilnius). De vroegste datum voor post via dit veldpoststation is 12 december 1915, de laatste datum december 1918.

Afb. 11 (75 %)

De kaart is verzonden 26 februari 1916 via het veldpostkantoor van de 83^e Infanterie Divisie.

Afb. 12

Internetadres: gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9409563t.item

Ook de Duitse keizer Wilhelm genoot lang van het uitzicht bij zijn bezoek aan Vilnius, 12 december 1915 (afb. 11).

Hij bracht ook een bezoek aan de kathedraal. In de kathedraal is nog een herdenkingsplaquette van dit bezoek overgebleven.

De Zeitung der X. Armee (afb. 12) verscheen in Vilnius. In deze legerkrant van dinsdag 14 december staat een verslag van het bezoek van de keizer:

“Der Kaiser in Wilna

Schon am Sonnabend verbreitete sich das Gerücht, der Kaiser käme nach Wilna. Nahrung fand diese Vermutung durch die Ausschmückung einiger Strassen und Plätze.

Trübe brach der Sonntag an.

Um die 9. Stunde zog ein Flieger in grossen Kreisen über die Stadt und entbot dem obersten Kriegsherrn einen Morgengruss. Zugleich ertönten bei der am Bahnhof aufgestellten Ehrenkompagnie Befehle, die Musik spielte, und der Kaiser trat aus dem Bahnhofsgebäude. Mit kurzem Blick musterte er die Truppe, deren Front er abschrift, um hiernach den Vorbeimarsch abzunehmen.

Im Kraftwagen fuhr der Kaiser mit grossem Gefolge durch die von der Bevölkerung erfüllten Strassen nach dem Cathedralplatz, wo eine Parade stattfand. Zunächst schritt der Kaiser die Front entlang, dann nahm er den Vorbeimarsch ab und bestieg hierauf den Schlossberg, von wo aus man eine unvergleichlich schöne Aussicht über Wilna, die vieltürmige Stadt mit der reizvollen Umgebung, geniesst.

Es folgte eine Besichtigung der Kathedrale mit der Gruft des heiligen Kasimir;

Bei der Fahrt durch der Strassen der Stadt bereitete die Bevölkerung dem obersten Kriegsherrn begeisterte Huldigungen.

Interbellum

Na de oorlog werd Litouwen onafhankelijk. Al op 16 februari 1918 verklaarde Litouwen zich onafhankelijk, maar pas op 11 november werd de eerste Litouwse regering gevormd. Op 1 januari 1919 werd op de Gediminas-toren de Duitse vlag gestreken en in de avond werd door commandant Škitpa met negen soldaten de Litouwse vlag voor het eerst gehesen (afb. 14). Al snel kwam de eerste Poolse bezetting (3-4 januari 1919), die werd gevolgd door de bezetting door de bolsjewieken (5 januari). Op 6 januari moest de Litouwse commandant zijn kantoor verhuizen.

Op 19 april verdreven de Polen de Sovjetroepen uit Vilnius: de tweede Poolse bezetting.

In 1920 verdreven de Litouwers de bolsjewieken en de troepen van kolonel Bermond uit het land en op 12 juli werd een vredesverdrag met Rusland gesloten.

Zomer 1920 viel de Sovjet-Unie Polen aan en het Litouwse leger marcheerde naar Vilnius, zoals het verdrag had bepaald. Op 15 juli arriveerden de eerste Litouwse eenheden en 26 augustus 1920 vertrokken de laatste bolsjewieken.

De volgende ochtend trokken het 7^e en 4^e infanterieregiment de stad binnen en om zes uur 's-avonds werd officieel de vlag gehesen op de Gediminas-toren.

De Poolse generaal Zeligowski bezet Vilnius op 9 oktober en de volgende dag roept hij zijn eigen staat uit: Srodkowa Litwa, Midden-Litouwen, met eigen postzegels.

Op een portzegel van Midden-Litouwen is de Gediminas-toren te zien (afb. 15).

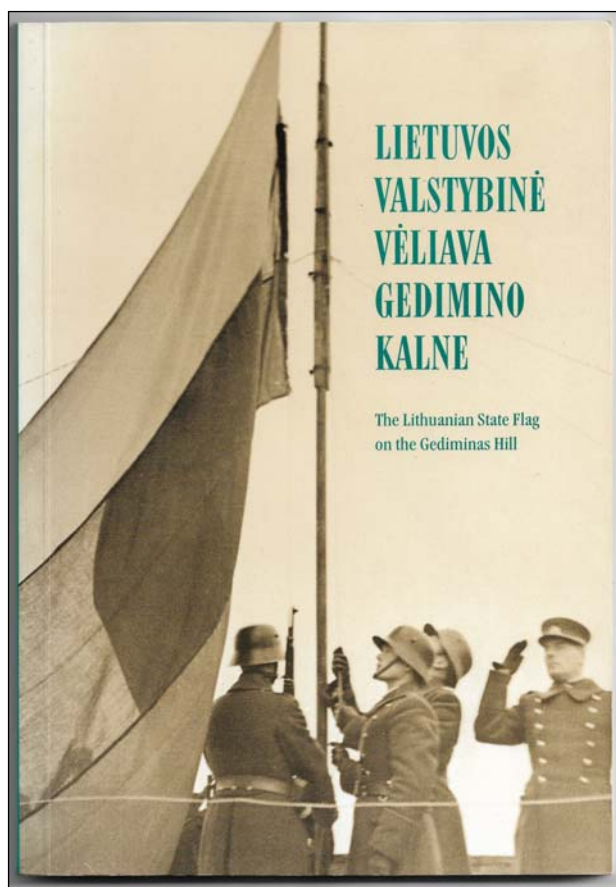

Afb. 15
Portzegel Mi. 2A

Na verkiezingen op 8 januari 1922 besluit het parlement op 20 februari om zich bij Polen aan te sluiten. Op 16 april 1922 is het hele gebied Pools.

Afb. 13 (75 %)
Kaart, geschreven in Vilnius, verzonden via veldpostkantoor Nr. 210.

Afb. 14
Voorplaat van het boek
'Lietuvos valstybinė vėliava gedimino kalne'
=
The Lithuanian State Flag on the Gediminas Hill. –
Lietuvos nacionalinis muziejus, 1998.

Het boek is in het Litouws, maar bij de vele foto's – vooral van militairen – zijn Engelstalige onderschriften toegevoegd. Achterin staat nog een Engelstalige samenvatting.

Afb. 16
 Brief, verzonden vanuit Saločiai naar Rietavas, 13.V.31.

Het 10-jarig bestaan van Litouwen -16 februari 1928- werd ook in het bezette Vilnius gevierd: heimelijk werd op de Gediminas-toren de Litouwse vlag gehesen door Pranas Žižmaras. Hij was een sporter en leider van een scout-eenheid. De eerste dagen van de Sovjetbezetting in 1940 werd hij gearresteerd en gedood in een werkkamp in de beruchte Komi ASSR.

Litouwen bleef Vilnius als haar hoofdstad zien: Kaunas was de ‘tijdelijke hoofdstad’. Hiernaast een propaganda-brief, verzonden in 1931: de Gediminasberg met de oproep in meerdere talen: ‘De Poolse strijdmacht in Vilnius moet plaats maken voor het recht van Litouwen’.

In 1933 werd de toren herbouwd door de Poolse architect Jan Borowski. De huidige toren is de westelijke toren van het vroegere kasteel, verder is er weinig overgebleven van deze burcht. Sommige overblijfselen van het kasteel zijn gerestaureerd.

Afb. 17a (80 %)
 Kaart, verzonden 21. III.35 vanuit Darsūniškis via Bandung naar Lembang en via Bandoeng naar Duitsland.

In het interbellum waren Ansichtkaarten met opschriften als 'Atmink Vilnių!' (Herinner U Vilnius) of 'O Vilniaus nepamiršk, Lietuvi!' (Litouwers, vergeet Vilnius niet!) zeer geliefd. De afbeelding van de Ansichtkaarten: portret van Vytautas en de Kasteelberg. Dezelfde motieven zijn ook op zegels uit jaren '20 en '30 te vinden.

Deze propagandakaart uit Litouwen (afb. 17) laat ook de Gediminas-toren zien, met rechtsboven de Poolse adelaar, die zijn kroon verliest. De tekst op de kaart: 'O Vilniaus nepamiršk, Lietuvi!', 'Vergeet Vilnius niet, Litouwers.'

Afb. 17b
(100 %)

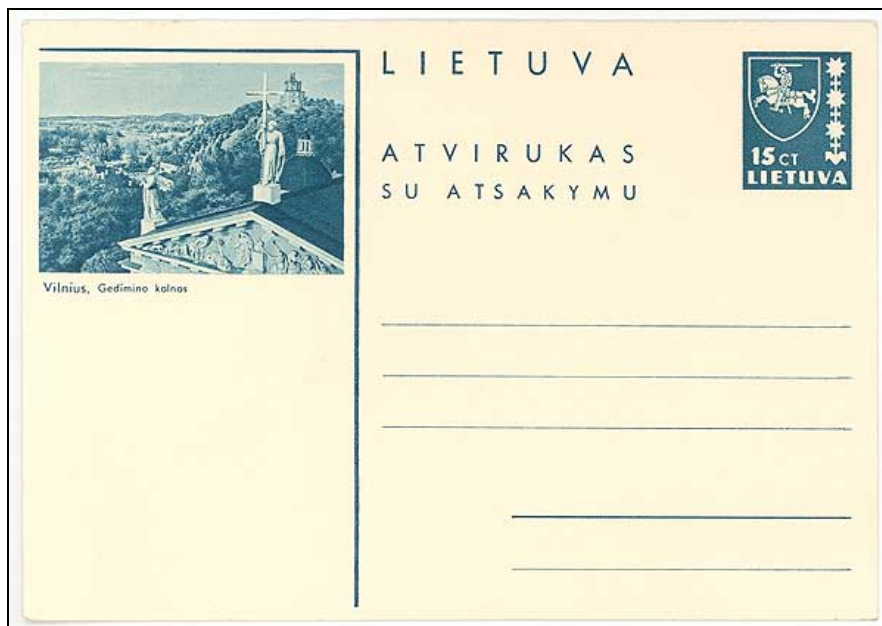

De Poolse periode duurde tot 18-22 september 1939: het Vilnius-gebied werd bezet door Sovjettroepen. Vilnius en het gebied eromheen werd afgestaan aan Litouwen (10 oktober) en vanaf 28 oktober 1939 hoort Vilnius weer bij Litouwen. Op 29 oktober 1939 werd opnieuw de Litouwse vlag gehesen (afb. 18). Na de kerkdienst in Aušros Vartai kwamen regimenten van het leger, allerlei organisaties en burgers samen bij de Gediminasberg. Onder het zingen van het volkslied werd om 2.15 uur de vlag gehesen door soldaten van het 1^e infanterie regiment. De festiviteiten eindigden met een parade van het garnizoen van Vilnius. Een filmpje van de intocht van de Litouwse troepen en het hijsen van de vlag is op You Tube te vinden: www.youtube.com/watch?v=ed9VAM9K2vg In de film beelden met heel veel cavalerie te paard, kerkdienst in Aušros Vartai, en de vlag op Gediminas-toren met saluutschoten.

Afb. 18

De Tijd, zondag 29 oktober 1939.
Oude nederlandse kranten en tijdschriften zijn te doorzoeken via Delpher: www.delpher.nl

Afb. 19 (uit de catalogus van Antanas Jankauskas)
Postwaardestuk, uitgegeven in de serie 1939-1940: de Gediminas-heuvel in Vilnius. In de catalogus van Jankauskas nr. 57A

Afb. 20 (72 %)
Zegel en envelop, uitgegeven ter gelegenheid van 650 jaar Vilnius.
Met gelegenheidsstempel Vilnius.

Ook de posterijen vierden de terugkeer van het Vilniusgebied: december 1939-1940 werd een serie briefkaarten uitgegeven met beelden van Trakai en Vilnius. Hierbij was ook een kaart met de Gediminas-berg in Vilnius (**afb. 19**).

Sovjet periode 1940-1990

Voorjaar 1940 kreeg de Sovjet-Unie steeds meer invloed in Litouwen. In juni wilde Stalin onbeperkte toegang van het Rode Leger in Litouwen. Eind juni mocht de Litouwse vlag niet meer gehesen worden en op 22 juli een rode vlag gehesen op de toren. Op 3 augustus werd heel Litouwen bezet en 'op eigen verzoek' opgenomen in de Sovjet-Unie als Litouwse Sovjetrepubliek.

Op 22 juni 1941 begon de aanval van Duitsland op de Sovjet-Unie. In Litouwen hoopte men op hernieuwde onafhankelijkheid en 23 juni begon een opstand, waarbij de Litouwse driekleur 's morgens vroeg weer op de Gediminas-toren wapperde. In de ochtend trokken de Duitse troepen Vilnius binnen. Echt onafhankelijk werd Litouwen niet: een soort samenwerking (collaboratie kan je het ook noemen) en op 6 april 1944 hingen de Litouwse en Duitse vlag samen op de Gediminas-toren. Tijdens de oorlog werd de toren zwaar beschadigd. 13 Juli 1944 wordt Vilnius ingenomen door het Sovjetleger.

Op de Gediminas-toren wapperde tot 1988 de vlag van de Sovjet-republiek Litouwen (**afb. 20**).

In de Sovjet-Unie zijn tussen 1954 en 1991 heel veel enveloppen als postwaardestuk uitgegeven met een Litouws thema. Ook de Gediminas-toren komt op een aantal postwaardestukken voor, enveloppen (**afb. 21 en 22**) en ansichtkaarten met ingedrukt zegel (**afb. 23**).

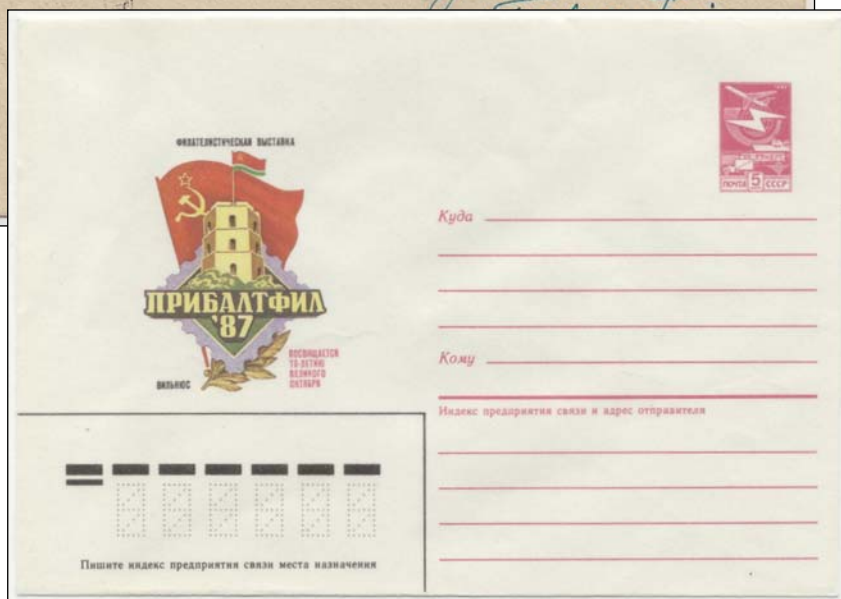
Afb. 21 (70 %)

Postwaardestuk, envelop, uitgegeven 28-11-1960. Andere postwaardestukken, enveloppen, waarop de toren is afgebeeld: 6-8-1963, 21-5-1965, 1966, 16-5-1969, 1-9-1970, 29-7-1975, 9-4-1987.

Afb. 22 (67 %)

Postwaardestuk, envelop, uitgegeven 9-4-1987. Op de toren wappert nog duidelijk de vlag van de Litouwse Sovjetrepubliek, maar dit zal niet lang meer duren.

Afb. 23 (67 %)

Postwaardestuk, ansichtkaart, uitgegeven 14-10-1965.

Verder gaf de Sovjet-Unie ook nog een zegel uit met een afbeelding van de toren (**afb. 24**).

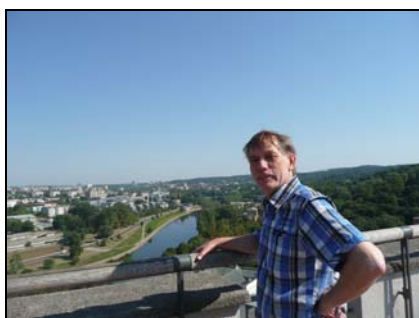
De toren is na de oorlog hersteld, resten van het kasteel werden geconserveerd en in 1960 werd het 'Kasteelmuseum' geopend in de westelijke toren. Vanaf 1968 werd dit museum een deel van het nabijgelegen Nationaal Museum van Litouwen (toen nog met een andere naam: Museum van Geschiedenis en etnografie).

Litouwen opnieuw onafhankelijk

Ook nu nog is de toren een symbool van het onafhankelijke Litouwen: hier werd op 7 oktober 1988 opnieuw de Litouwse vlag gehesen in aanwezigheid van vele duizenden bewoners van Vilnius.

De toren is nu een onderdeel van het Nationaal Museum.

◄

De auteur van dit artikel op het platform bovenop de Gediminas-toren.

Bronnen en literatuur

Lit. 1

De 7-dagen uitgaven van Litouwen / Jan Kaptein. - In: HBG 2018 ; 72. - p. 10-13

Lit. 2

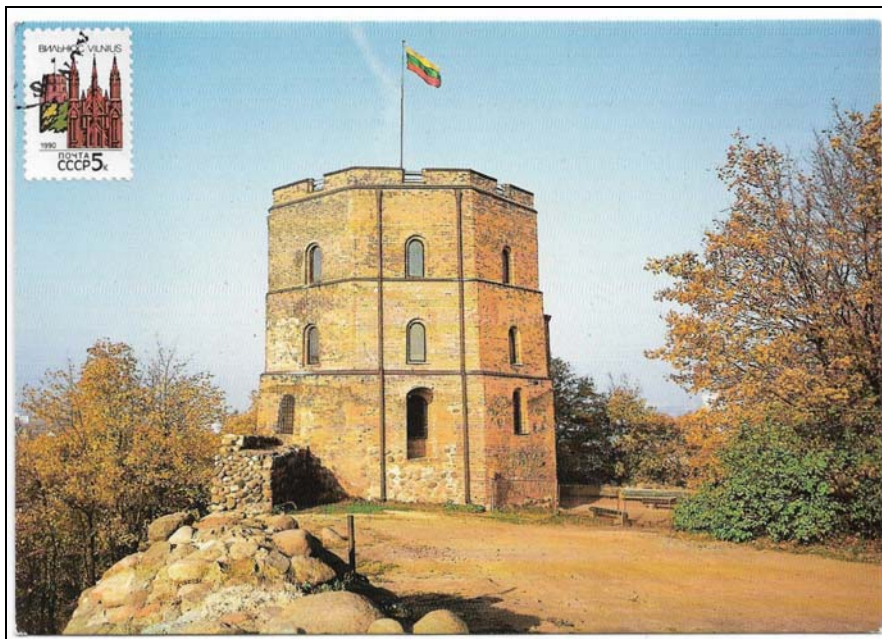
Rode Kruis : kaarten uitgegeven door de St. Eugeniya gemeenschap / Jan Kaptein. - In: HBG 2005 ; 46. - p. 4-5

Internet:

Web 1

www.gidas.mb.vu.lt/2009/09/18/aukstutine-pilis-akimirkos/

Met veel oude foto's van de Gediminas-toren

Afb. 24 (75 %)

Mi. 6049, uitgegeven 18-1-1990, op een maximumkaart.

Olav Petri

We zien een soort Griekse tempel met links en rechts forse zijvleugels, en een observatorium.

Afb. 1
Gustav II Adolf.

Verder weten we eigenlijk weinig, ja, opgericht door de Zweedse koning Gustav II Adolf in 1632, later in het kader van de russificatiepolitiek van tsaar Alexander III ontdaan van een traditioneel Duitstalig curriculum. Is er filatelistisch wat terug te vinden over deze universiteit? Wat bestudeerde en onderrichtte men er eigenlijk? Zijn er wetenschappers van faam aan verbonden geweest?

Het gebouw

Nieuwsgierigheid leidde ertoe dat ik de binnenkant van zo'n tempel wel eens wilde zien. Dankzij Google is dat tegenwoordig geen probleem meer. We hebben te maken met een soort Maagdenhuis van de Universiteit van Amsterdam, een hal, galerij, kamers, een auditorium en grote zijvleugels.

Afb. 2
Mi. 97,
uitgegeven
1 juni 1932.
Het hoofd-
gebouw.

Het hoofdgebouw maakt deel uit van een complex gebouwen, waaronder het observatorium. Dit grote classicistische gebouw is van later datum, Gustav Adolf liet het destijds al bestaande Jezuïeten-gymnasium

De filatelist kent de universiteit van Tartu/Dorpat vooral van enkele postzegels die in de jaren '30 van de vorige eeuw werden uitgegeven.

Afb. 3

als universiteit gebruiken. De bouw had wat obstakels te overwinnen, geschikt lijkende terreinen waren te drassig of konden gevaarlijk worden door aardverschuivingen. De gekozen plaats bleek een oud kerkhof in de bodem te herbergen.

Geschiedenis

Korte tijd na de oprichting is de universiteit verplaatst naar Pernau en vervolgens, na de verovering door Peter de Grote van de Baltische regio, tijdens de Noordse Oorlog (1710) lange tijd gesloten. Het onderwijs werd aanvankelijk gegeven in de internationale taal van die tijd, het Latijn.

In 1802 startte tsaar Alexander I de universiteit opnieuw op, de ridderschap van Lijfland was met een verzoek hiertoe gekomen. De tsaar

aarzelde, moest het Mitau worden of Dorpat? De keuze viel op Dorpat. Het werd een universiteit die gericht was op de Duitstalige Balten, het onderwijs was in het Duits, de wetenschappelijke staf telde tal van Duitsers van buiten de Baltische gebieden, aangezien de "eigen" groep te klein was om voldoende geleerden te leveren. Er moest wel iets aan Russischtalige colleges gegeven worden, maar uiteindelijk was het een Duitse universiteit. In toenemende mate kwamen er ook etnische Esten en Letten aan de universiteit, als student of wetenschapper. Russen kwamen er weinig, die bezochten universiteiten in het oude Rusland. Tsaar Alexander III wilde van die vorm van Duitstalige autonomie af, de universiteit werd in 1893 Russischtaalg, veel docenten vertrokken toen naar het buitenland.

In 1918 werd de universiteit Ests met onderwijs in het Ests.

Tijdens de Duitse bezetting 1941-1944 kwam het universiteitsgebouw prominent op een van de postzegels te staan, iets van de oude Duitse adel, dat verdiende in Duitse ogen beslist aandacht.

Afb. 5
Duitse bezetting.

Tijdens de sovjet-periode is in 1982 de 350e verjaardag van de universiteit herdacht (**afb. 7**).

Afb. 7
Mi. 5152, uitgegeven 4 maart 1982:
350 jaar universiteit Tartu.

Aardig is de tweetalige tekst die de zegel siert: “De staatsuniversiteit van Tartu is een van de oudste van ons land”, bedoeld wordt natuurlijk de USSR.

Wetenschap

Het internet geeft een lijst namen van geleerden van naam die in Dorpat gestudeerd hebben of die daar werkzaam zijn geweest.

Van groot belang waren de faculteiten theologie, geneeskunde en wat ik volkenkunde zou willen noemen, men verrichtte studies naar talen en culturen uit de regio.

Theologie was vanouds een belangrijke faculteit zoals overal in Europa. De wetenschappers zijn personen die voornamelijk landelijk bekend zijn geworden, maar de Balticum-filateliet herkent meteen enkele namen uit de lijsten van het internet omdat die

Afb. 4

Afb. 6
Mi. 1643, uitgegeven 2 oktober 1952.
150 jaar Universiteit Tartu, 1802-1952..
Klopt niet met jubileum afb. 7: 1632-1982.
Op de Stalin-zegel –afb. 6- werd de Zweedse periode niet meegeteld.

Afb. 8
Postwaardestuk, uitgegeven 17 september 1971.

toebereiden aan de wetenschappers Friedrich Robert Faehlmann en Friedrich Reinhold Kreutzwald die in het interbellum op postzegels zijn afgebeeld.

Die namen ken je dan wel uit de catalogus, want op het blok zelf staan ze niet! Het blokje is namelijk uitgegeven voor het Genootschap van Estse Geleerden (**afb. 9**).

Balten

Onder de theologen, vroeger was theologie een belangrijke tak van wetenschap, komt de naam Girgenson veel voor, in Dorpat studeerden vele Girgensons uit Estland en Letland en werden daar tot dominee opgeleid. Voor de Esten zijn met name Faehlmann en Kreutzwald van belang. In een tijd dat het Esten en de Estse cultuur en geschiedenis nog nauwelijks belangstelling wekten, hebben deze geleerden zich op dit gebied grote inspanningen getroost.

Afb. 10
Mi. 338,
uitgegeven
2 december
1998.
200^e geboortedag Faehlman.

Friedrich Robert Fählmann 1798-1850, de naam is Duits, maar hij was etnisch gezien een Est, was de zoon van een zaakwaarnemer op een landgoed. Hij werd arts in Dorpat en zette zich in voor het gebruik van de Estse taal en publiceerde veel studies op dat gebied. In 1838 was hij medeoprichter van het Genootschap van Estse Geleerden. Faehlmann kreeg door zijn belangstelling voor de Estse cultuur belangstelling voor de oude Estse sage, het Kalevipoeg epos, waarvan niets op schrift stond.

Afb. 11

Mi. 476-477, Blok 20. Uitgegeven 4 december, 2003.

Afb. 9
Mi. 138-141,
Blok 2,
uitgegeven
15 juni 1938:
Honderd jaar
Genootschap van
Estse Geleerden.

Linksboven /
rechtsonder:
Friedrich
Faehlmann,
1798-1850

Rechtsboven
/ linksonder:
Friedrich
Kreutzwald,
1803-1882

Het wetenschappelijke stokje werd overgenomen door de volgende beroemdheid: Friedrich Reinhold Kreutzwald 1803-1882, de zoon van een voormalige lijfeigene (**afb. 11**). De afschaffing van de lijfeigenschap in Rusland, gewoon slavernij, begon in Estland en Lijfland het eerst, onder tsaar Alexander I, met in plaats daarvan herendiensten en vormen van belasting.

Om in de maatschappij verder te komen, was verduitsing nodig. Hij vertaalde zijn oorspronkelijke naam in het Duits, studeerde uiteindelijk als arts af in Dorpat. Kreutzwald raakte betrokken bij het Genootschap en in navolging van wat in Duitsland de gebroeders Grimm deden, trok ook hij het land in op zoek naar mondelinge bronnen van verhalen. Naast zijn werk als arts besteedde hij al zijn tijd aan wetenschappelijk onderzoek naar de Kalevipoeg, hij verzamelde overal in het land versies daarvan en schreef uiteindelijk wat volgens hem de originele tekst van dit Estse epos moest zijn geweest (**afb. 12**).

Dit bracht veel reizen met zich mee en contacten met bijvoorbeeld Finse specialisten op het gebied van het nationale Finse epos, de Kalevala, dat parallellen heeft met de Kalevipoeg.

Een van beide Estse onderzeeërs van het interbellum draagt de naam van de held Kalev, Kalevipoeg is de zoon van Kalev. Het vers over Lembit is eveneens door Kreutzwald opgesteld, naar Lembit werd het zusterschip van de Kalev vernoemd. De Oostzeespelen van 1993 kregen in Estland een zegel met de held in actie als steenwerper (**afb. 13**).

Afb. 13
Mi. 209, uitgegeven 9 juni 1993.

De Sovjet-Unie wijdde een zegel aan het Finse epos, in dit geval "Fins-Karelisch" genoemd (**afb. 14**).

Afb. 12
Mi. 6086, uitgegeven 22 mei 1990.
Kalevipoeg.

Karelië was destijds een autonome sovjet republiek.

Afb. 14
Mi. 5473, uitgegeven 25 februari 1985.

Internationaal

Veel geleerden van de universiteit hadden regionale faam, maar twee ervan genoten ook buiten Estland grote faam. Friedrich Georg Wilhelm von Struve (1793-1864), vluchtte in 1806 uit Altona naar Rusland toen Napoleon in Duitse staten zijn wil oplegde.

Afb. 15
Mi. 2990, uitgegeven 30 november 1964.
Friedrich Georg Wilhelm von Struve.

Hij werd astronoom, werkte in het observatorium uit 1810 (**afb. 16**), werd befaamd door zijn onderzoek naar van dubbelsterren en werd uiteindelijk de oprichter van het observatorium van Poelkovo, in de heuvels bij Sint Petersburg (**afb. 18**).

Afb. 16
Mi. 94, uitgegeven 1 juni 1932, ter gelegenheid van 300 jaar Universiteit Tartu (mi. 94-97).
Op deze zegel het

observatorium. In de serie is ook het hoofdgebouw afgebeeld (zie **afb. 2**).

Afb. 17
Mi. 845, uitgegeven 2 december 2015.
150 jaar observatorium van de de Universiteit Tartu.
Arthur Joachim von Oettingen (1836-1920) werd in 1868 professor in Tartu, waar hij een meteorologisch observatorium stichtte.

Afb. 18
Mi. 1724, uitgegeven 26 juli 1954: wederopbouw van het Poelkovo-observatorium.
Afgebeeld zijn de astronomen Fjodor Brediugin (1831-1903), Friedrich Georg Wilhelm von Struve (1793-1864) en Aristarch Belopolskij (1854-1934)

Russische postzegels eren hem als astronoom. Estse zegels benadrukken zijn werk als geodeet, hij verrichtte landmetingen met de meridiaan van Tartu als startpunt en een recent blokje toont zijn werk in de Russische Oost-zeegebieden met behulp van driehoeksmetingen (**afb. 19**).

In Rusland staat de chirurg Nikolaj Pirogov (1810-1881) op een hoog voetstuk, als 14-jarige studeerde hij al aan de universiteit van Moskou, maar in Dorpat studeerde hij verder, leerde Duits en behaalde hij zijn graad als arts (**afb. 20**). Pirogov behandelde wonden op het slagveld (Krimoorlog), kwam met nieuwe succesvolle operatietechnieken, introduceerde anesthesie. Toen de Italiaanse vrijheidsheld Garibaldi zwaar gewond raakte en een kogel in zijn lichaam had op een vitale plaats, was hij de man die uit Rusland erbij gehaald werd. Hij adviseerde om niet te sonderen of te opereren omdat de kogel volgens hem door het lichaam afgestoten zou worden. Hij had gelijk en Garibaldi bleef in leven.

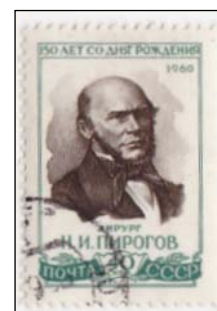
Uit nieuwere tijden is onder literatuurkenners Yuri Lotman (1922 -1993) vermaard. Hij was geboren in Petrograd, was in de jaren 1950 hoofd van de faculteit Russisch in Tartu. Hij werd later een internationaal vermaard kenner van vooral de analyse van en

Afb. 19
Mi. 696-697, Blok 33,
Uitgegeven 6 mei 2011.

duiding van literair werk en kunst met een publicatielijst van maar liefst 800 titels. Lotman gaf de universiteit in de tweede helft van de vorige eeuw bekendheid buiten de Sovjet Unie.

De universiteit bloeit, maar als regionale universiteit van een klein land zal het niet makkelijk zijn om hoog op de internationale ranglijst te komen.

Afb. 20
Mi. 2428,
uitgegeven
13 december
1960.
150^e geboortedag van Nikolaj Pirogov.

Afb. 21
Mi. 435-436, uitgegeven 24 april
2002 bij de herdenking van 370
jaar Universiteit van Tartu.
Hoofdgebouw, sierveld en
bibliotheek.

LITOUWEN, 1944 EN (HOE?) VERDER

Jan Kaptein

In HBG 73 is Ruud van Wijnen gestart met een serie 'Letland, 1944 en (hoe?) verder'.

Dit artikel geeft – min of meer parallel hieraan – een overzicht van wat er voor de Litouwen-verzamelaar na 1944 nog te verzamelen is.

Ook voor Litouwen is het streven om tot een zo volledig mogelijke inventarisatie te komen van stempels, zegels en poststukken uit de periode 1944-1990.

Historische achtergrond

De Duitse inval in Polen, 1 september 1939, wordt meestal gezien als het begin van de Tweede Wereldoorlog. Het Molotov-Ribbentroppact van 24 augustus 1939 had een geheime aanvulling: de verdeling van Polen en Oost-Europa tussen het Duitse Rijk en de Sovjet-Unie. Polen werd verdeeld, de Baltische staten kwamen in de Sovjetinvloedssfeer.

Het –toen Poolse– Vilnius-gebied werd bezet door Sovjet-Unie (18-22 september), maar vervolgens op 10 oktober afgestaan aan Litouwen. Vanaf 28 oktober 1939 hoorde Vilnius weer bij Litouwen.

Deze 'gift' aan Litouwen kwam daarna toch in een ander licht te staan: 15 juni 1940 trokken Russische troepen Litouwen binnen en "... the working people of Lithuania, led by the CPL, overthrew the fascist government." (**lit. 1**). Als Litouwse Socialistische Sovjetrepubliek werd Litouwen deel van de Sovjet-Unie op 3 augustus 1940.

In Litouwen werden daarna geleidelijk nieuwe Sovjetstempels gebruikt, Russische postzegels en postwaardestukken (**afb. 1**) ingevoerd, waardoor ook veel mengfrankeringen voorkomen: zegels van Litouwen, de Litouwse Sovjetrepubliek en de Sovjet-Unie (**afb. 2**). Er werden nieuwe Sovjetstempels gebruikt (**afb. 1**), maar ook oude stempels van het onafhankelijke Litouwen werden doorgebruikt (**afb. 2**).

Al snel volgde de Duitse bezetting na de Duitse inval in de Sovjet-Unie op 22 juni 1941.

Afb. 1 (75 %)

Kaart naar Praag, vanuit Kaunas. De datum in het stempel is wat onduidelijk, maar de kaart is geschreven op 7 april 1941.

Praag, volgend de adressering nu in 'Vokietija', Duitsland.

Het stempel KAYHAC u / KAUNAS C, in gebruik 17.III.41 – 7 IV 41. (**lit. 2**).

Het tarief voor een kaart naar het buitenland was 30 k.: de Russische briefkaart van 20 k. is bijgefrankeerd met een zegel van 10 k. (**lit. 3**).

De Sovjetzegels bleven geldig tot 1 oktober 1941.

Operatie Bagration, tussen 22 juni en 19 augustus 1944, was een militaire campagne van het Rode Leger in Sovjet Wit-Rusland. Aan de Russische kant streken troepen van het 3^e Belorussische Front onder generaal Ivan Chernyakhovsky.

Deze generaal zou in 1945 sneuvelen bij Königsberg en later in Vilnius een standbeeld krijgen met een grafmonument. Dit standbeeld komen we dus ook op sovjet- postwaardestukken tegen (**afb. 3**).

Het 'Vilnius Offensief' was een onderdeel – de derde fase- van dit zomer offensief en duurde van 5 juli tot 13 juli. Op 13 juli 's avonds was Vilnius ingenomen. Ook het 'Kaunas offensief' hoorde bij de derde fase van dit zomer offensief: 28 juli – 28 augustus 1944. Op 31 juli bereikten troepen van het 33^e Leger Vilkaviškis en het spoorstation van Mariampolė. Het 5^e Leger had op 1 augustus de controle over Kaunas. Op 28 januari 1945 werd Klaipėda ingenomen en was heel Litouwen 'bevrijd'.

De postzegels

Na de herbezetting in 1944 werden er alleen nog Russische zegels gebruikt. Veel zegels hebben een motief uit Litouwen (afb. 4, 5 en 6).

Afb. 4 (100 %)

De eerste zegel met een motief uit Litouwen, Mi. 1102. De zegel is uitgegeven in de serie 'Wapens van de Sovjetrepublieken', 9 februari 1947. Op deze zegel het wapen van de LTSR, de Litouwse Socialistische Sovjet-republiek.

Afb. 5 (100 %)

Mi. 1502, uitgegeven in de serie 10 jaar LTSR, juli/8 oktober 1950. Op deze zegel het gebouw van de ministerraad in Vilnius.

Afb. 6 (85 %)

Mi. 2177, uitgegeven in de serie 'Hoofdsteden van de Sovjetrepublieken', 27 december 1958. Op deze zegel: Vilnius

Een overzicht van de Sovjetzegels met een Litouws thema is op internet te vinden: www.lituanicaonstamps.com/en/sssr.php

Sommige zegels kan je je afvragen of ze erbij horen, maar het geeft een compleet overzicht.

Afb. 2 (65 %)

Brief vanuit Kaunas, verzonden -2 II 41. De brief is gefrankeerd met Russische en Litouwse zegels. Het stempel KAUNAS centr. * Nr 5 * is een Litouws stempel, in gebruik in de periode 25.XII.38 – 15.II.41. Memel ligt nu in 'Vokietija', Duitsland. Op de achterzijde: adres van de verzender en de Duitse censuur.

Afb. 3 (71 %)

Postwaardestuk, uitgegeven 20 mei 1958, met het standbeeld van generaal Chernyakhovsky aan het Chernyakhovsky-plein'. De generaal was daar bij het monument begraven. In juni 1991 was het monument een trefpunt voor (Russisch-talige) tegenstanders van de onafhankelijkheid. Na de onafhankelijkheid besloot men het plein 'Savivaldybes aikste' – Gemeente plein – te noemen. Kort daarna is de generaal opgegraven en samen met het monument naar Rusland getransporteerd. In 1992 werd de generaal herbegraven op de Novodevichy-begraafplaats in Moskou. Het ontmantelde monument werd herplaatst in de Russische stad Voronezh. Deze stad werd in de herfst 1942 verdedigd en in januari 1943 bevrijd door het 60^e Leger onder zijn commando.

Afb. 7a (75 %)

Briefkaart aan Anna Jonuschat in Duitsland, 'Russische Zone'. De afzender is een familielid, iets anders geschreven, Jonusat. De kaart is 18 december 1949 geschreven en vertrekt op 19 december. De kaart gaat via Vilnius te gaan, stempel 23 december. De kaart blijft dus nog een paar dagen in Litouwen: Vilnius c is een bekend 'heimelijk' censuurstempel.

Vroege civiele post is moeilijk te vinden. Vroege exemplaren in mijn collectie zijn kaarten aan Anna Jonuschat, verzonden op 27 april 1948 en 19 december 1949 (afb. 7).

Afb. 7c (100 %)

Bijzonder is natuurlijk het stempel van Vilnius, een paar dagen later, waar de kaart niets te zoeken had. Het stempel Vilnius c is een bekend 'heimelijk' censuurstempel. Over deze stempels in een latere aflevering meer.

Afb. 7d (100 %)

De kaart heeft het stempel van de plaats Pagėgiai, aan de grens met de huidige Oblast Kaliningrad van de Russische Federatie. Als deel van Memel was de stad ooit Duits, kwam na de Eerste Wereldoorlog onder geallieerd bestuur, werd Litouws (1923), opnieuw Duits (1939) en vanaf 1944 moesten er Russische zegels geplakt worden tot 1990. Het adres van de afzender: Piktupėnai, vlakbij Pagėgiai. De brief hiernaast is veel later verzonden, 1961, en Piktupėnai heeft nu een eigen stempel. Ik neem aan dat het om dezelfde familie gaat. Een leuk verrassing is de inhoud: 4 pagina's geschreven in goed leesbaar Duits. De tekst gaat voor een deel over het verkrijgen van de juiste papieren om naar het buitenland te kunnen.

Afb. 8a (74 %)

Brief aan de heer Jonuschat uit Piktupėnai, verzonden 9 mei 1961. Waarschijnlijk dezelfde familie als de eerdere kaarten (afb. 7).

Deel 1

Post van en aan soldaten en militaire
censuur (1944-)

- 1.1 Veldpost uit Litouwen
- 1.2 Veldpost naar Litouwen
- 1.3 Portvrije post aan soldaten
- 1.4 Militaire censuur

1.1 Veldpost uit Litouwen

In de Sovjetperiode waren er 5
divisies van het Rode Leger gestatio-
neerd in Litouwen: ongeveer 34.500
soldaten, 1000 tanks, 180 vliegtuigen
en 1901 IFV's (Infantry Fighting
Vehicle). Er is dus aardig wat veldpost
uit deze periode.

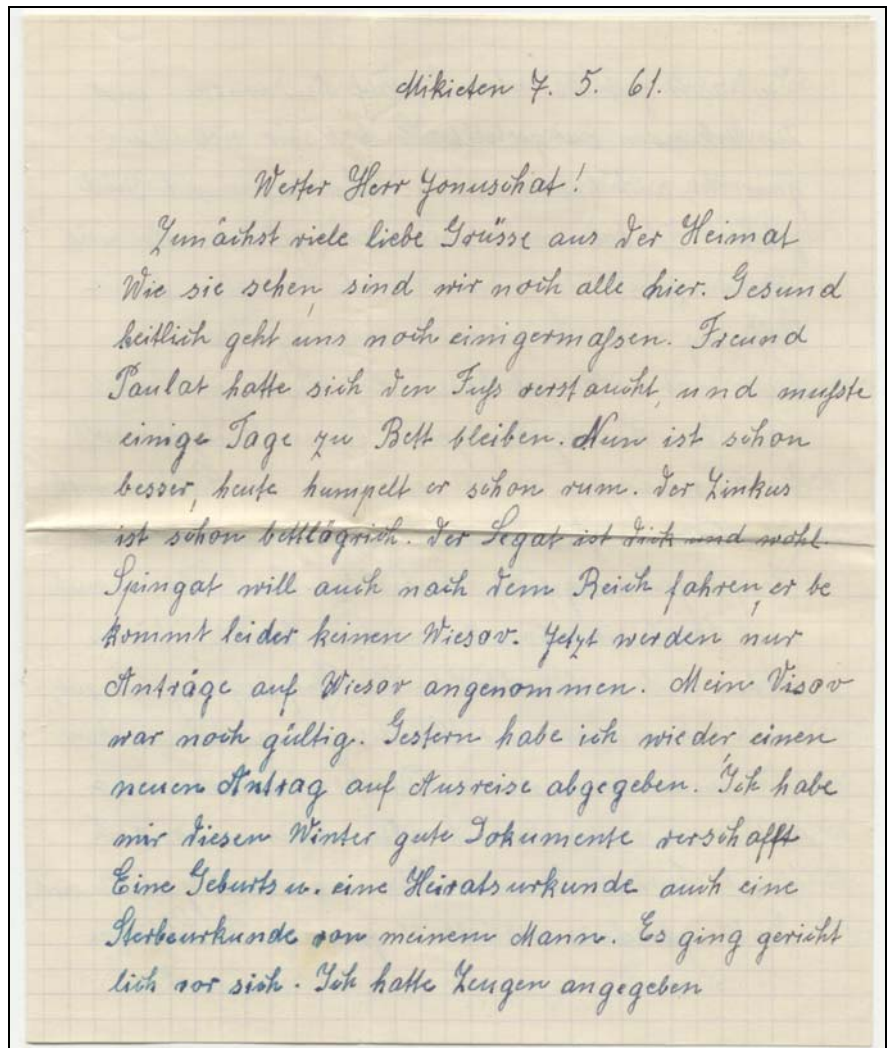
Na onderhandelingen tekenen Lands-
bergis and Jeltsin op 8 september 1992
een akkoord over de terugtrekking van
de Russische troepen.
31 augustus 1993 verlaten de laatste
Russische troepen Litouwen.

De brief hiernaast (afb. 9) is in 1947
binnen Vilnius verzonden vanaf een
veldpoststation naar een gewoon
adres., van een vrouw naar een vrouw.
De afzender is niet duidelijk te lezen,
maar doet wat centraal-aziatisch aan.
Het stempel op de achterzijde: НКО,
Народный комиссариат обороны
[NKO] is de aanduiding voor Volks-
commissariaat van Defensie.

Afb. 9b

Afb. 9a
Veldpostbrief met onderaan de
afzender: veldpostnummer 19393.

Afb. 8b (67 %)

De eerste van de vier pagina's: men schreef toen toch wat uitgebreider!

Afb. 10 (75 %)

Hiernaast ziet u een brief vanuit Litouwen naar Komi (**afb. 10**)! Г. (de afkorting voor город, stad) ИНТА {INTA}. De plaats Inta werd gesticht in 1940 als een door Goelag-gevangenen gebouwde nederzetting.

De brief is verzonden vanuit Ne-menčinė, Неменчине.

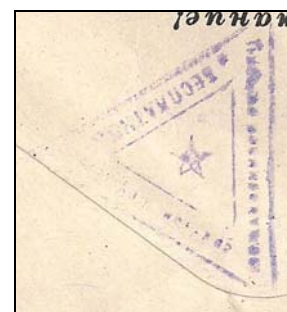
Afb. 11a (72 %)

1.2 Veldpost naar Litouwen

Veldpost naar Litouwen was er uiteraard ook: naar soldaten, die in Litouwen gelegerd waren en van Litouwse soldaten in het Rode Leger elders in de Sovjet-Unie.

Hiernaast een brief naar Kaunas-9, verzonden door Sovjet soldaat, geplaatst in Vyshni Volochek, Kalinski oblast (**afb. 11**).

Achterzijde: een onduidelijk (machine) aankomststempel en een veldpost-stempel:

Afb. 11b (100 %)

1.3 Portvrije post

Post naar soldaten was portvrij: de brief of kaart kreeg wel een vertrekstempel. Door het veldpostnummer van de bestemming is duidelijk dat het portvrij verzonden mocht worden.

1.4 Militaire censuur

Tijdens de oorlog zien we vaak veldpostbrieven in een driehoek gevouwen. Voordeel was natuurlijk dat er geen envelop nodig was, maar het was ook gemakkelijk voor de Militaire censuur.

In juni 1943 worden de standaard censurstempels geïntroduceerd: drie lijnen met vijf cijfers. Tekst in het stempel ПРОСМОТРЕНО / Военной Цензурой (GELEZEN / Militaire censuur). De eerste drie cijfers geven de locatie van de censor aan, de laatste twee cijfers de betreffende censor. Sommige grotere steden hadden meer dan 100 censurs en dan waren er dus meerdere 'locationnummers' aan een plaats toegewezen. Zo waren 260 en 263 beide in Leningrad gevestigd. Beide zijn in maart 1945 verplaatst naar Riga. Het Departement van de Centrale Militaire Censuur werd op 18 september 1943 ondergebracht bij de Generale Staf (zonder 'Centraal' in de naam). Tot februari 1946 bleef deze instantie bestaan. Daarna bleef wel een 'geheime' censuur bestaan. Post van en naar gevangenen werd nog wel gecensureerd en hierop vinden we ook later nog de bekende censurstempels. Gerhard Hahne laat in Lithuania en HBG een kaart zien, per veldpost verzonden door soldaat Romuald Litchewski aan zijn vrouw in Vilnius, 30-4-1945 (**afb. 12**). Zijn eenheid had veldpostnummer 13 596 en de kaart is gecensureerd door censor 21 113 (**lit 4 en 5**).

Hiernaast een brief naar Vilnius, verzonden 29 december 1944 vanuit Serednikovo, een plaatsje in de provincie Moskou (**afb. 13**). De brief heeft een standaard censurstempel, censorsnummer 17147. De kaart doet er wel even over: aankomst in Vilnius 25 januari 1945. Er is niet aangegeven dat het veldpost is, vandaar het portstempel met handgeschreven bedrag.

Afb. 12 (Gerhard Hahne)
Briefkaart, gebruikt als veldpost, 30-4-1945. Het vooroorlogse stempel.

Afb. 13a (75 %)

Afb. 13b

Door papiergebrek schreven ook burgers brieven in deze driehoeksvorm. De afzender is een postbus, waardoor men gaat vermoeden dat het een gevangene is. Maar is het wel civiele post? De tekst is in het Pools en de inhoud van de tekst is (met dank aan de familie

Jansen):

Een brief aan mijn lieve ouders.

Een Pool in de buurt van Moskou.

Heeft geld nodig, geen warme kleding, die heeft hij.

Praat met vrienden hoe hij zich kan aansluiten bij het Poolse leger.

Beschrijft de kerstdagen.

Deze Zbyg is een soldaat.

In HBG 35 (**lit. 5**) staat een grote tabel (ruim 4 pagina's) waarin veldpostbrieven zijn gecatalogiseerd. Maar een viertal had betrekking op Litouws gebied:

*censor 14582, aankomst op 14-12-44, van 'te velde' naar Vilnius, veldpostnummer 36990-L

*censor 21113, vertrek 30-4-45, aankomst 1-5-45, van 'te velde' naar Vilnius, veldpostnummer 13.596 (**afb. 12**)

*censor 26675, vertrek 20-??-4?, van onbekend naar Vilnius, Veldpost?

*censornummer onleesbaar, vertrek 15-5-45, aankomst 15-5-45, Vilnius lokaal, veldpost driekantig gevouwen. Vroeg materiaal van of naar Litouwen is dus echt schaars. Tegen de tijd dat Litouwen was 'bevrijd' (januari 1945), stond het Rode Leger aan de Duitse grens.

◀

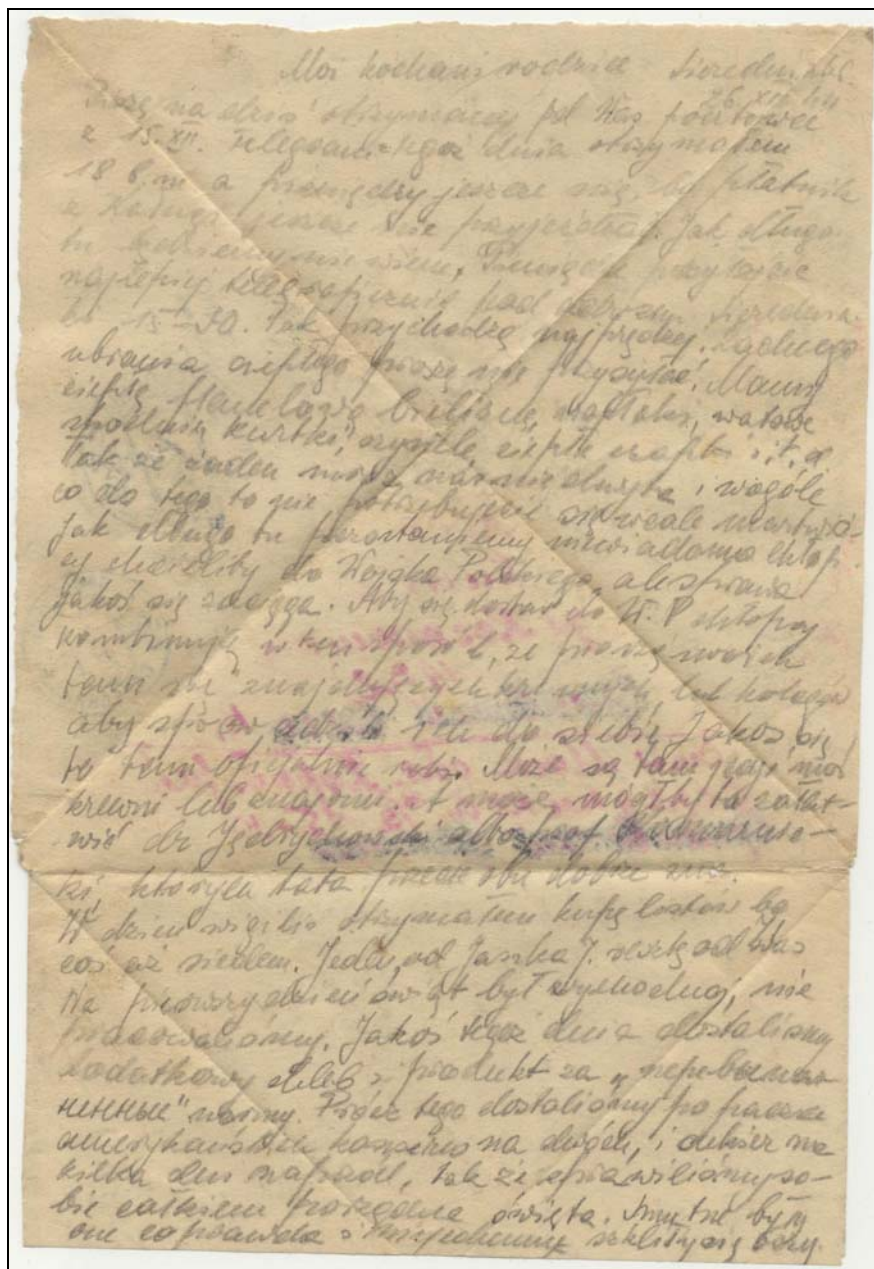
Bronnen en literatuur

Lit. 1

Lithuania : an encyclopedic survey. – Vilnius : Encyclopedia Publishers / editor-in-chief Jonas Zinkus. – trans. from Lithuanian, 1986. – 431 p. Overzicht Sovjet Litouwen.

Lit. 2

Litauen : Handbuch der Philatelie und Postgeschichte
Teil 4 : Poststempel in Litauen : Normstempel und provisorische Entwertungen 1918 1940/41 = Pašto antspaudai Lietuvoje = Postal markings in Lithuania with tables in English / Vytautas Fugalevičius, Martin Bechstedt. – Bargteheide : Martin

Afb. 13c

De brief uitgevouwen. Op de andere zijde zijn alle hoeken (behalve afb. 13a en b) beschreven.

Bechstedt Verlag, 2015. - 380 p. - ISBN 978-3-942841-02-6

In dit handboek ook een overzicht van de cyrillicse stempels 1940-41.

Lit. 3

De Sovjetbezettingen in Europa 1939-1941 / Joseph Stier. - In: HBG 2015 ; 67. - p. 4-14

Lit. 4

Sowjetische Feldpost 1945 / Gerhard Hahne. – In: Lituania 2002 ; Nr. 18. – p. 1210.

Lit. 5

Russische censuurstempels 1944-1945 in het Baltische gebied / André de Bruin en Ruud van Wijnen
In: HBG 1999 ; 35. - p. 94-108.

Internet

www.lituanicaonstamps.com/en/sssr.php

1947: OPNIEUW GEBRUIKT of EEN ACHTERGEBLEVEN BEDIENDE SCHRIJFT AAN ZIJN VERTROKKEN GRAVIN

Thomas Löbbering

Wie een enveloppe binnenstebuiten keert om opnieuw te gebruiken heeft het niet makkelijk. Een van huis en haard vertrokken gravin moet opnieuw beginnen en op de enveloppe uit 1947 die ik hier zal beschrijven worden twee stempels na de oorlog korte tijd opnieuw gebruikt.

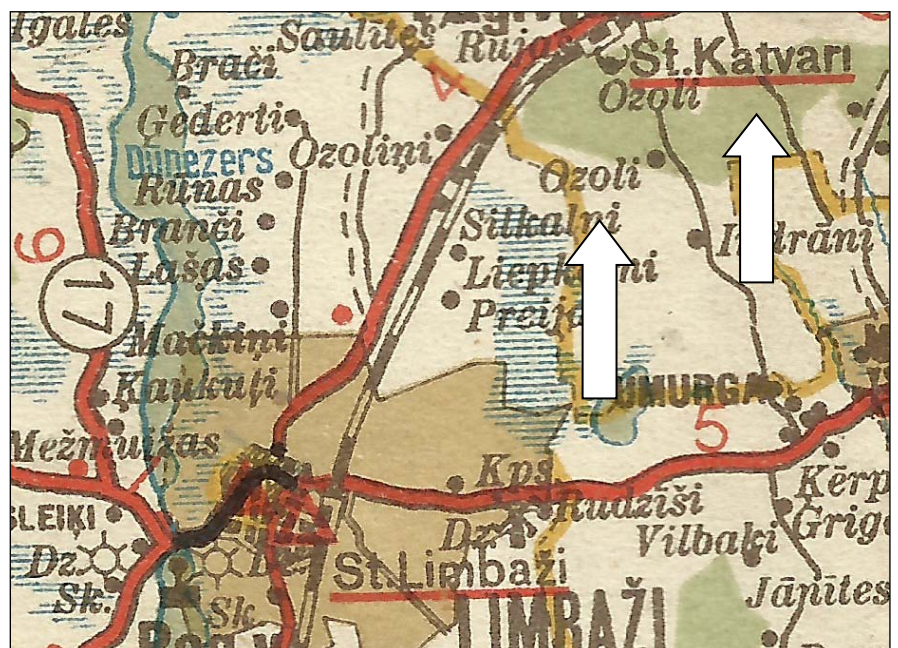
Daarmee past de brief niet alleen goed in ons project “Na 1944-1945 opnieuw gebruikte stempels uit voorafgaande perioden”, maar verhaalt ook over ontheemde mensen.

“Azis” in Katvari, een plattelandsgemeente met een station iets ten noordoosten van Limbaži, is de eerste die de envelop (afb. 1) beschrijft en wel met het adres van A. Lange in Kelderi. Hij frankeert met het juiste porto van 30 kopeken voor een binnenlandse brief. Op het postkantoor van het nietige Katvari kan de postzegel, noch met een oud Lets stempel, noch met een nieuw sovjetstempel, ontwaard worden. Dat gebeurt op 14 maart 1947 verderop aan de spoorlijn in MASZALACA. In 1947 is dit een stempel met een geschiedenis: in 1920 ontstond het als MASSALAZA uit een bewerkt stempel uit de tsarentijd, nu verschijnt het met de aangepaste plaatsnaam MASZALACA en is de landsnaam LATVIJA gekapt. Ook bestaat de mogelijkheid dat we, op basis van een oud voorbeeld, te maken hebben met een nieuw gegraveerd stempel. Om dat duidelijk te krijgen hebben we duidelijkere stempelafdrukken nodig.

Katvari en Ozoli op de kaart.

Afb. 1

Op de achterkant (**afb. 2**) is het in 1940-1941 vervaardigde en vanaf 1944 opnieuw gebruikte sovjetstempel KELDRI - КЕЛДЕРИ a op 17 maart 1947 als aankomststempel geplaatst. Dit stempel (type 3) kenmerkt zich door de plaatsnaam in Latijns schrift links in het stempel. Als transitstempel werd in ДИКЛИ - DIKLI het in 1944-1945 vervaardigde dagtekenstempel aangebracht. In dit stempel staat links de plaatsnaam in cyrillisch schrift. Andreas Lange zal de brief gelezen hebben en keert de envelop daarna binnenstebuiten. En zo gaat die een paar weken later weer op reis.

Opnieuw gebruikt

Afzender "Andreas Lange Latvija Lettland Post Kelderi Ozolu nespejnetu Patersme" (bejaardentehuis Lappier) adresseert zijn brief aan "Deutschland Bavaria nuder (über, Th.L) Neustrift bei Passau Post - Schalding I.H. (Ihre Hoheit, Hare Hoogheid) mevrouw gravin v. Mellin Neustrift" (**afb. 3**). Op de achterzijde frankeerde hij de brief, als waren het sluitzegels, met twee zegels van 30 kopeken. Het juiste porto van 60 kop. voor een brief naar het buitenland. Het op 7 april 1947 geplaatste dagtekenstempel van KELDRI - КЕЛДЕРИ zagen we eerder als aankomststempel op 17 maart 1947 (**afb. 4**). Als transitstempel werd in Riga op 16 april het in 1940-1941 vervaardigde en vanaf 1944-1945 opnieuw gebruikte stempel РИГА - RĪGA met de cyrillische volgreter *z* (= g) aangebracht. In dit stempel (type 1) staat de cyrillische schrijfwijze van de plaatsnaam links in het stempel. Deze opmaak, de plaatsnaam links cyrillisch en rechts Latijns schrift, zal algemeen ingevoerd worden bij de sovjetstempels die vanaf 1944-1945 nieuw vervaardigd worden. Van het stempel РИГА - RĪGA *z* staat inmiddels wel vast dat het diende om de activiteiten van de Sovjetcensuur te verhullen (**lit.4**).

Het hier gebruikte stempeltype (type 1) was eerder al tijdens de Duitse bezetting 1941-1944 in gekapte vorm verder gebruikt. Daarbij waren landsaanduiding CCCP, de sovjetster en de plaatsnaam in cyrillische letters en de volgreters verwijderd. In dit geval is het stempel in 1944-1945 voor de

Afb. 2

Afb. 3

tweede keer gekapt en zijn de afkorting CCCP en de sovjetster opnieuw aangebracht. In Duitsland aangekomen kreeg de brief op de voorzijde het passagestempel van de Amerikaanse censuur op civiele post in München "US CIVIL CENSORSHIP MUNICH 7 5 47".

Tot aan de bezorging van de brief zijn er geen Duitse postale kentekenen zichtbaar, tenzij het op de achterzijde geschreven adres "Marquartstein, Kr. Traunstein Unterer Mühlfeldweg 5" als nieuwe woonplaats van de geadresseerde wordt gezien en daarmee als aanwijzing voor het nasturen ervan. De brief en de aangebrachte stempels

zijn postaal gezien nu uitgebreid beschreven. Maar er is meer, nl. de brief die Andreas Lange tijdens het tweede gebruik van de envelop van Kelderi naar Beieren stuurde. Deze is zo tekenend voor het tijdsgewricht dat ik hem u niet wil onthouden, daarbij heb ik de interpunctie en de woordvolgorde gelaten zoals die is (**afb. 5**). Ook in de vertaling is dat het geval.

“Hoog geachte mevrouw de gravin!

Ik dank u voor de groet die ik via Alvine ontvang, van gravin, betreuer zeer het overlijden van mijnheer de graaf en spreek mijn hartelijke deelname uit, evenals freule Ehnas. Ook mevrouw Cepurneek en mevrouw Kivirajaju betreuren smartelijk de pijn die mevrouw de gravin heeft. Ik ben nu in het bejaardentehuis in Lappier ondergebracht sinds de 4de januari 1946. En woon in de kamer van de gravin met 8 mensen tezamen in hele begin waren we met 45 zijn 17 gestorven, verzorgd door de sociale hulp krijg ik natuurlijk geen pensioengeld zo is het ook zwaar genoeg, mijn kleren en spullen is allemaal op de trek tocht verloren gegaan, alleen wat ik aan heb heb ik nog en zeer afgedragen nieuw aanschaffen is voor me onmogelijk omdat ik geen geld bezit, toen in december (wellicht 1944, Th.L.) mijn penioen kwam voor 4 jaren heb 2000 RM (Reichsmark) in spaarbank van Wilun gebracht en 1000 mark naar dochter gestuurd in Steiermark dus ben ik blut maar ik ben gezond en opgewekt, maar een ongeluk ik ben op 8 december (vermoedelijk 1946, Th.L.) in de badkamer gevallen op de steenvloer heb daarbij mijn rechter voet stukgeslagen toen ik moest in bed liggen moet nu al 3 maanden nu kan ik wel opstaan maar lopen kan ik alleen met stoel in kamer en paar keer op en neer dat de voet niet stijf blijft alle goeds wens ik de dames en heren, met Duitse Groet Uw dienaar Andreas Lange.

Op de achterzijde richt Andreas Lange zich tot Bluhm (afb. 6). Bij het tweede adres in Marquartstein op de achterzijde van de brief kan het dus ook om het adres van mevrouw Bluhm gaan. In dat geval zou mevrouw de gravin de in eerste instantie aan haar gerichte brief doorgegeven moeten hebben.

Afb. 4

Hochw. Herrschaft Frau Gräfin!
Ich danke für den Gruß, die ich durch Alvine
erhielt, von Gräfin, bedauere sehr den Todesfall
des Herrn Grafen und auch Sprüche mein Herzliche
Teilnahme, alles, eben wie Komtesse Ehnas.
auch Frau Cepurneek und Kivirajaju bedauern
den schmerzlichen Schmerz mit der Frau Gräfin hat.
ich bin jetzt in Altersheim untergebracht in
Lappier seit dem 4ten Januar 1946 und wohne in
das Zimmer 200 Frau Gräfin Hausorte
8 Menschen zusammen in ganzen anfangs waren
wir 45 sind 17 gestorben, Versorgt von sociale
fürsorge natürlich bekomme aber kein Pension
geld so ist mir auch schwer genug, meine Kleider
und Sachen ist alles auf die Treck fort alle
verloren gegangen, nur das was ich angehabt
habe ist mir noch geblieben und sehr abgetragen
neu langzuschaffen ist mir unmöglich da ich kein
Geld besitze, als in December mein Pension
Schkäm für 4 Jahre habe 2000 RM in Wilun
Sparkasse einbezahlt und 1000 Mark an Tochter
abgeschickt nach Steiermark so bin ich blut.
den ich bin sonst gesund und munter, aber ein
Unglück ist bin am 8 December im Bad stube
gefallen auf Stein dabei habe mein rechter
Fuß zerschlagen das ich müßte in Bed liegen muss
jetzt schon 3 Monate nu kan ich wohl aufstehen
aber gehen kan ich nur mit Stuhl in Zimmer
kommen mal bin unthor das der Fuß nicht steif bleibt

Afb. 5

Geëerde juffrouw Bluhm

Wees welkom, dank u zeer dat u mij geschreven heeft wat met jullie gebeurd is, er had zo veel gebeurd kunnen zijn godzijdank dat het zo is en over niets te klagen is, toen ik 6 weken in Riga blijven moest ben ik op het Broederhuis afgestapt Kw. 9 (Kwartier, onderkomen) stond de naam Bluum aangebeeld geen toegang daarop kwam een man die zei hier woon ik ben ingener (ingenieur?) en Bluhm woont ergens anders de dvornetz (Russisch voor huismeesteres) weet haar adres, die heb ik niet opgenomen en zo bleef de zaak hetzelfde.

Toen ik in Oppelsfeld terugkeerde en daar een maand bleef heb ik trouwe en ontrouwe mensen meegemaakt Koetsier Mros heeft mevrouw de gravin zeer zwart afgeschilderd, en mij zo dat ik om te schuten (= schieten) daar een uur stond te beven en zeggen naar de kelder te komen in mijn laatste moment ik toch nog gebleven, de enige mens in Oppelsfeld die eerlijk is, is de smid Anisimo. Hij groet U Andreas Lange ik verzoek U te schrijven hoe het jullie gaat ook de grafelijke familie waar is de baronesse en de broer van de graaf?

Dwarstekst: "Ik weet niet waar ik blijven zal hier of naar Duitsland toe zal mijn dochter gedenkt in toekomst naar Frankrijk te gaan naar zwager die is als metropoliet in Frankrijk de kinderen gaan naar het gymnasium"

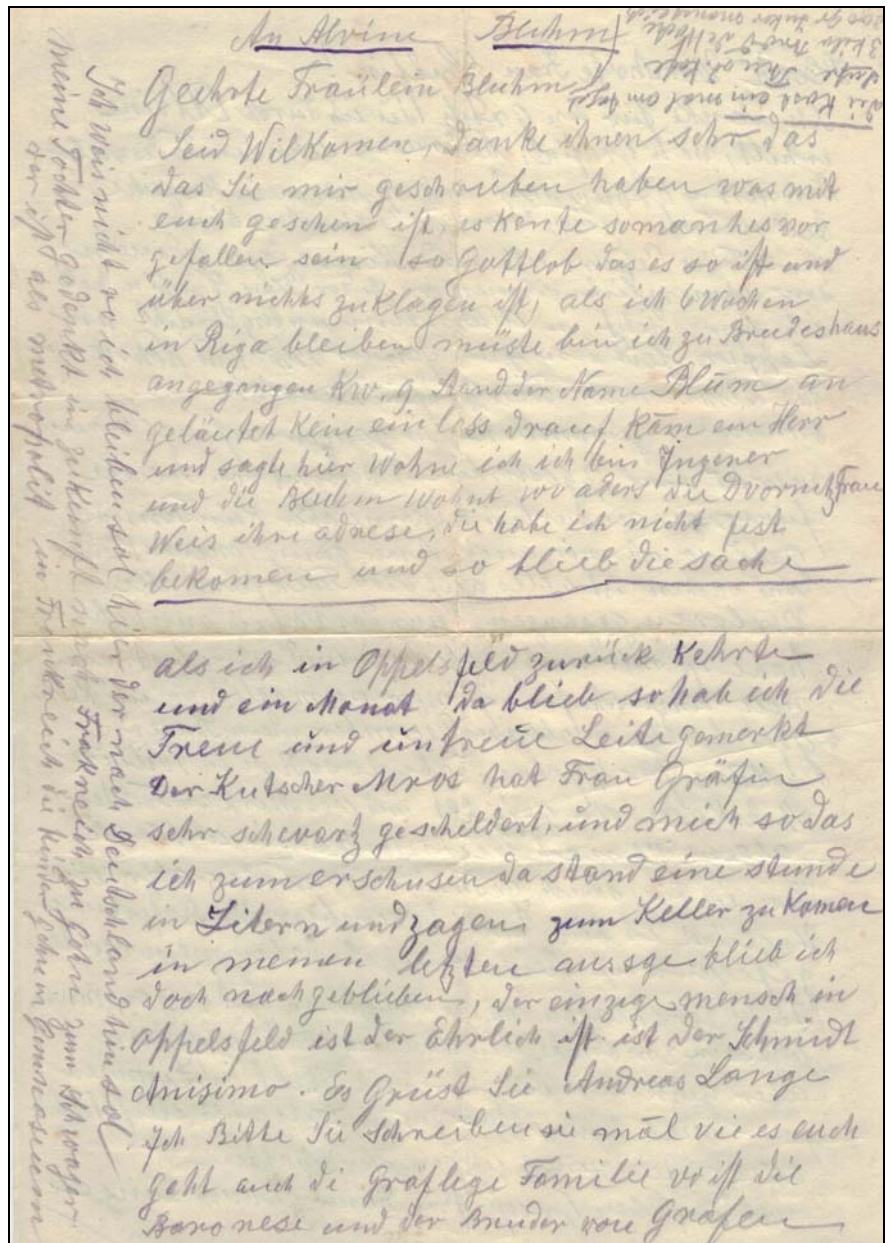
Koptekst: "de kost een maal per dag soep thee of koffie 3 kilo brood per week 300 gr suiker maandelijks"

Achtergrond

Door een aantal toelichtingen bij de in de brief genoemde plaatsen en personen wil ik de samenhang verduidelijken:

Het landgoed Lappier (Ozoļi in het Lets) ligt vlak bij het station van Katvari. Tot 1448 behoorde het aan de adelfamilie Koskull, daarna aan de families Korff en Von Mengden tot het rond 1728 in bezit van de familie Von Mellin kwam.

Het huidige herenhuis werd in de vroeg classicistische stijl gebouwd in opdracht van Georg Johann von Mellin (1741-1810). Waarschijnlijk

Afb. 6

was er vanaf 1944-1945 een bejaardentehuis in gevestigd, later een landbouwschool en sinds 1993 de basisschool van Ozoļi. Oppelsfeld (Pools: Opojowice), district Welun (Pools: Wieluń), 1939-1945 Regierungsbezirk Litzmannstadt, Reichsgau Wartheland (bezet Polen). Helena Ellen Gravin van Mellin, geb. 16 augustus 1882 op "Lappière", overl. onbekend. Moeder van o.a. gravin Ehna (Helena) von Mellin.

Uit de spaarzame plaats- en naamaanduidingen in de tekst ontstaat eensoms even schokkend als verwarrend tijdsbeeld: Andreas Lange, de voormalige bediende van Hare Hoogheid de gravin van Mellin schrijft in 1947

vanuit het bejaardentehuis Lappier aan zijn voormalige Mevrouw, gevlucht naar Neustift, Post Scharding, nu beide stadsdelen van Passau. Nog in 1947 sluit hij zijn brief af "mit Deutschen Gruss".

Vermoedelijk is hij aanhanger van het Russisch-orthodoxe geloof, want hij schrijft over zijn zwager als de "metropoliet in Frankrijk". Daarnaast duidt ook de schrijfwijze van een Aantal kenmerkende Duitse letters erop dat de Russischtalige cultuurkring hem niet vreemd was. Wie de metropoliet was kan door het gebrek aan persoonlijke gegevens jammer genoeg niet vastgesteld worden. De ROKA (Russisch-Orthodoxe Kerk in het

buitenland, toentertijd in New York gevestigd) en de metropoliëten in Europa, waaronder in Frankrijk, stonden als exil-Russen onder sterke Sovjet-Russische druk. Het is een klein wonder dat deze passage in Andreas Langes brief langs de sovjetcensur in Riga gekomen is.

Andreas Lange verbleef samen met acht andere bewoners sinds 4 januari 1946 in dezelfde kamer in het voormalige grafelijke kasteel in Lappier waarin voordien zijn adellijke Mevrouw en Mijnheer woonden. Welk een ironie! Van de aanvankelijke 45 medebewoners in het bejaardentehuis zijn er binnen een jaar al 17 overleden. Volgens Andreas' opsomming kregen de bewoners omgerend maximaal 1200 kcal te eten, een hongerportie. Eerder al zijn de adellijke familie en het personeel, vermoedelijk gezamenlijk, in 1939-1940 in het kader van de

nationaalsocialistische kolonisatiepolitiek, "Heim ins Reich" naar door het Duitse Rijk bezette Poolse gebieden "umgesiedelt", naar Oppelsfeld, district Welun in de zogenaamde "Reichsgau Wartheland".

Uit het Poolse district Wielun werden tussen 1939 en 1943 circa 35.000 Poolse bewoners verdreven, de ongeveer 16.000 Joden onder hen vermoord. Hun huizen en landerijen werden ingenomen door ongeveer evenzovele Duitsbaltten. Kennelijk was Andreas Lange een van hen. Zijn pensioengeld van 3000 Reichsmark over de jaren 1941 tot 1944 heeft hij nog in december 1944 ondergebracht bij de "Wilun Sparkasse", 2000 RM voor zichzelf en 1000 RM voor zijn dochter in "Steiermark" ("Ostmark"/Oostenrijk, Th.L.)

Een maand later, in januari 1945, is dat geld niets meer waard en Andreas Lange opnieuw op de vlucht. Waar de grafelijke familie westwaarts vlucht, trekt hij naar het oosten, terug naar zijn Letse geboortegrond. Met een ander deel van het personeel, "Fräulein Bluhm", belandt de familie in Beieren. "Herr Graf" is ondertussen gestorven, waar en onder welke omstandigheden, blijft onduidelijk.

◀

Afb. 7

Lappier 1904

Zie: lv.wikipedia.org/wiki/Ozolu_pagasts

Literatuur en bronnen

In het artikel worden de "Type 1" en "Type 3" genoemd. Een beschrijving daarvan vindt u op pagina 7 in het artikel van Ruud van Wijnen "Letland, 1944 en (hoe?) verder, deel 2".

Daarin alle aandacht voor de dagtekenstempels uit voorafgaande perioden die vanaf 1944 opnieuw in Letland werden gebruikt. In dit artikel ook aandacht voor het "verdachte" stempel ПИГА - RĪGA 2.

Het (vereenvoudigde) typenoverzicht is gebaseerd op het zeer gedetailleerde van Aivars Cimmermanis in de hieronder genoemde publicatie (**lit.1**).

Lit. 1

Aivars Cimermanis: "Typen und Verwendungen der Poststempel in Lettland 1944 – 1990, gepubliceerd in "2. Symposium zur Postgeschichte Lettlands, Tuckum 9. August 2003, Schloss Durben. Eine Veranstaltung der Forschungsgemeinschaft Lettland e.V., pag. 51-72.

Lit. 2

Harry von Hofmann: "Lettland Handbuch Philatelie und Postgeschichte, Die Stempel und Postanstalten 1918-1940", Hamburg 1999. ISBN 3 7636 5072 5 *8600*

Lit. 3

Harry von Hofmann: "Lettland vor dem und als Teil vom Generalpostkommissariat Ostland", Hamburg 2001. ISBN 3 7636 5074 1 * 96/4800*

Lit 4

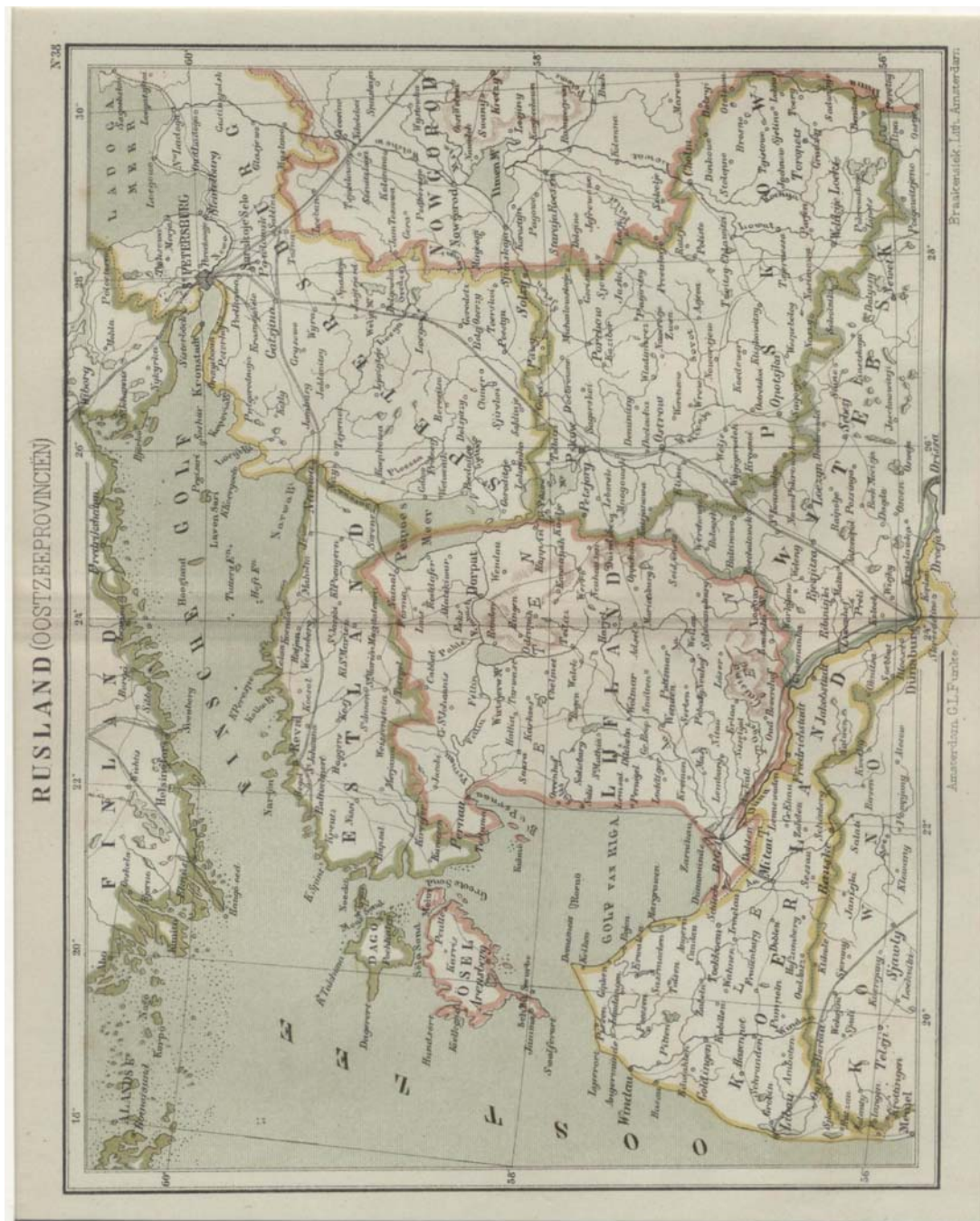
David M. Skipton en Steve Volis: "Soviet Clandestine Mail Surveillance 1917-1991", Chicago, 2016.

Het kaartje is overgenomen uit "Latvijas Ceļu Karte", in 1940 uitgegeven door het Letse ministerie van Binnenlandse Zaken.

KAART 1880

Jan Kaptein

In verband met het drukproces moet aantal pagina's van ons blad deelbaar zijn door vier. Deze pagina bleef over en ik maak van de gelegenheid gebruik door een landkaart uit mijn collectie af te beelden. De kaart (1880) laat duidelijk de grenzen van de gouvernements zien in het Keizerrijk Rusland.

DE FILATELISTISCHE TWEELING, AFLEVERING 2

Ook in uw verzameling schuilt een “filatelistische tweeling”: twee zegels die iets met elkaar hebben, wellicht een paartje, twee stempels of een duo kaarten.

“Neem de tijd om uw gebit te verzorgen” en “Wereldkampioenschappen gewichtheffen, 16-18 sept. in Riga”. Twee teksten van de in totaal 56 verschillende slagzinstempels die in de jaren 1936-1940 in Letland op poststukken werden geplaatst. Dat gebeurde op een geselecteerd aantal middelgrote en grote postkantoren verspreid over Letland en binnen vooraf vastgelegde, opeenvolgende perioden.

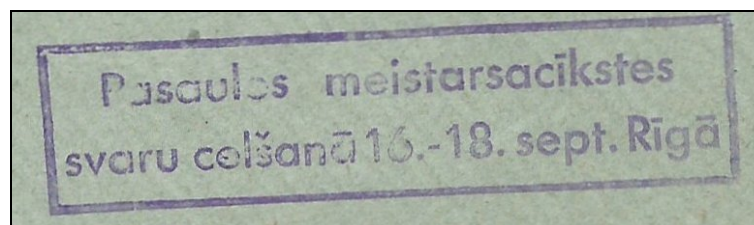
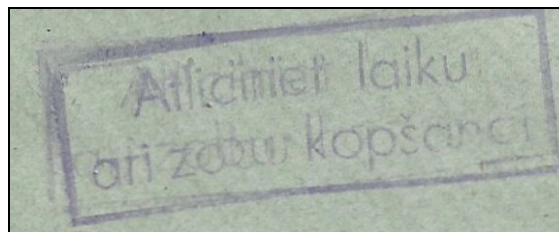
Kortom: twee verschillende slagzinstempels op één enveloppe is volgens de regels onmogelijk. Hier is sprake van een bijzondere en mooie, maar ongewenste tweeling (**afb. 1**). Wat ging er mis, door wie is waar een voorschrift overtreden? Het stempel “Neem de tijd om uw gebit te verzorgen” mocht gebruikt worden van 26 aug. t/m 4 sept. 1939. Op het postkantoor van Daugavpils werd het op de laatste dag van die periode naast het dagtekenstempel geplaatst. Mooi, helemaal volgens de regels. Volgens het aankomststempel op de achterzijde van de brief kwam die op 5 september in Riga aan. Dat was precies de eerste dag van de driedaagse gebruiksperiode van het stempel ter gelegenheid van de Wereldkampioenschappen gewichtheffen.

“Druk, druk, druk”, gebrek aan regelkennis of wellicht een grote liefhebber van het heffen der gewichten? We weten het niet, maar bij aankomst van de brief in Riga ging het mis. De dienstdoende postbeambte plaatste het kampioenschapstempel op de binnenkomende brief. En dat was tegen de voorschriften, want slagzinstempels mochten alleen op uitgaande post geplaatst worden. Ik ben wel blij met die “misser”....

Ruud van Wijnen

Afb. 1

In deze rubriek willen we poststukken en postzegels van leden van HBG laten zien: nieuwe of oude aanwinsten.

Afbeeldingen met een korte toelichting graag zenden naar de redactie.

Koerland

Poststukken van de in Koerland afgesneden Duitse legermacht kom je niet vaak tegen. Gefrankeerde poststukken nog minder, er zijn volop vervalsingen. Dan is het leuk om opeens een echt stuk te vinden in een grote doos veldpost. Maar ik begin met een simpel vals stuk (**afb. 1**). De Duitse gefrankeerde veldpostbrief lijkt een juweeltje. Je ziet dat het papier oud is, er is niet geknoeid met een balpen bij de adressering en de frankering is smakelijk: $3 \times 4 = 12$ pfennig in Koerlandzegels. De afzender is een militair met veldpostnummer. Het kantoornummer 09651 C klopt. Zijn rang lijkt Gefreiter, geschreven in het lastige "Deutsche Schrift" zoals het handschrift sinds de jaren '30 opeens genoemd werd.

In Koerland verdedigden afgesneden Duitse troepen zich tot in 1945 hardnekkig tegen de oprukkende Russen die een belangrijker doel hadden een stuk verderop: Duits territorium, Oost Pruisen, Danzig, Pommeren en de hoofdprijs, Berlijn. Maar er klopt iets niet. Waarom is een veldpostbrief voorzien van deze zegels? Militairen konden gratis een gewone brief verzenden. Of moest er in Koerland wegens de moeilijke bereikbaarheid wel betaald worden? Of zou de Gefreiter zijn brief per Dienstpost Ostland mogen verzenden, tegen betaling? Het stempel is trouwens wel verdacht voor een veldpostbrief, een plaatsnaam op een militaire brief, Libau, dat mag niet. De datum van het stempel is behoorlijk verdacht, 20 april 1945. Juist, de verjaardag van oom Adolf. Wat toevallig toch. Goed kijken naar de opdruk laat zien dat die onzuiver is, geen scherpe grenzen heeft. Dat kan bij offset ook het geval zijn, maar deze

Afb. 1

opdruk lijkt op een matrixprinter. De inkt laat zich ook niet als korreltjes van de zegels wegvegen met een pincet. Dan het handboek van Von Hofmann erbij gehaald. En ja hoor, dit stempel is nageemaakt, wordt zelfs in het boek genoemd. En dan het leuke. De brief is weliswaar in het "Sütterlin" schrift geschreven, maar de datum is goed leesbaar, 1-2-1943. Als je hem tegen het licht houdt, dan zie je onder de Koerlandzegels een gewoon veldpoststempel staan, netjes verborgen. Juist, dus je neemt een gewone veldpostbrief, leukt hem op en zet hem op eBay of zo, een topstuk voor de goedgelovige.

De echte brief (**afb. 2**) is minder spectaculair.

Op 12 december 1944 is een "Feldpostbrief", vouwbrief, afgestempeld, afzender een veldpostnummer 42414 en een naam plus als rang officier. De verrassing blijkt in de tekst d.d. 10 december te staan. Men mocht geen

plaatsaanduidingen opschrijven, maar "Im Westen", "Im Osten" of "Russland" zie je nog wel eens en ook beschrijvingen in de tekst maken soms duidelijk waar iemand is. Hier opende de afzender met "Kurland". Tja, van alle veroverde delen van de Sovjet Unie was alleen dit stukje overgebleven en blijkbaar was het geen doodzonde als je Kurland noteerde. De tekst is in gewoon schrijfschrift met gebruik van enkele Sütterlin letters. Hij schrijft naast de gebruikelijke zaken over het feest van de vrede dat altijd met Kerstmis gevierd wordt, terwijl er nu al 5 jaar oorlog is. Het was een jaar met weinig geluk als het om verlof gaat. Verderop beschrijft de afzender dat er stevige bunkers gebouwd moeten worden zodat men beschut is tegen regen, kou en nog erger: tegen granaten. Het is zondag, de dienst zit er op, ze zitten in hun aarden woning en praten over thuis. Goede wensen voor Kerstmis en het nieuwe jaar sluiten de brief af.

Het Veldpoststempel met kenletter "C" komt ook voor op andere poststukken uit december 1944, Koerland, die op internet te vinden zijn. Het internet biedt beschrijvingen van de militaire ontwikkelingen in Koerland. Het was geen tijd van vooral wachten in de loopgraven. Het Rode Leger liet de Duitsers daar niet met rust, er zijn zes offensieven geweest in de vele maanden dat de troepen daar afgesneden zaten. De relatieve rust van 10 december werd wreed verstoord door een offensief dat op 21 december begon en dat op Oudjaar eindigde zonder noemenswaardige terreinwinst voor de Russen. Tsja, prettige feestdagen.....

Olav Petri

Lemsal

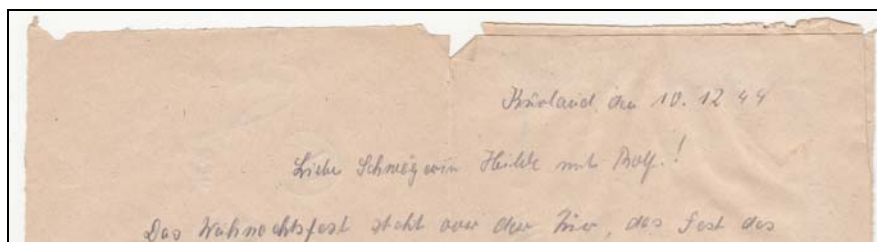
Ofschoon dit poststuk (afb. 4) geen recente aanwinst resp. vondst is (ik heb het stuk al enige tientallen jaren in bezit) lijkt het mij toch de moeite waard om het in deze rubriek op te voeren. Het betreft een voorfilatelistische brief met het lakzegel van de stad Lemsal (Limbaži), tekst: Sigillum Civitatis Lemsaliae. 1553, (zie fig.1), gedateerd 4 feb. 1860.

De tekst, in het Duits, geschreven in de Duitse (in Ned.: de Oostelijke Hand) letter. Het kostte mij derhalve wat moeite om deze te ontcijferen, wat voor een goed deel wel gelukt is. Hierna de tekst zoals ik heb kunnen ontwarren; de inhoud spreekt voor zich. De betwijfeld delen zijn kursief aangegeven.

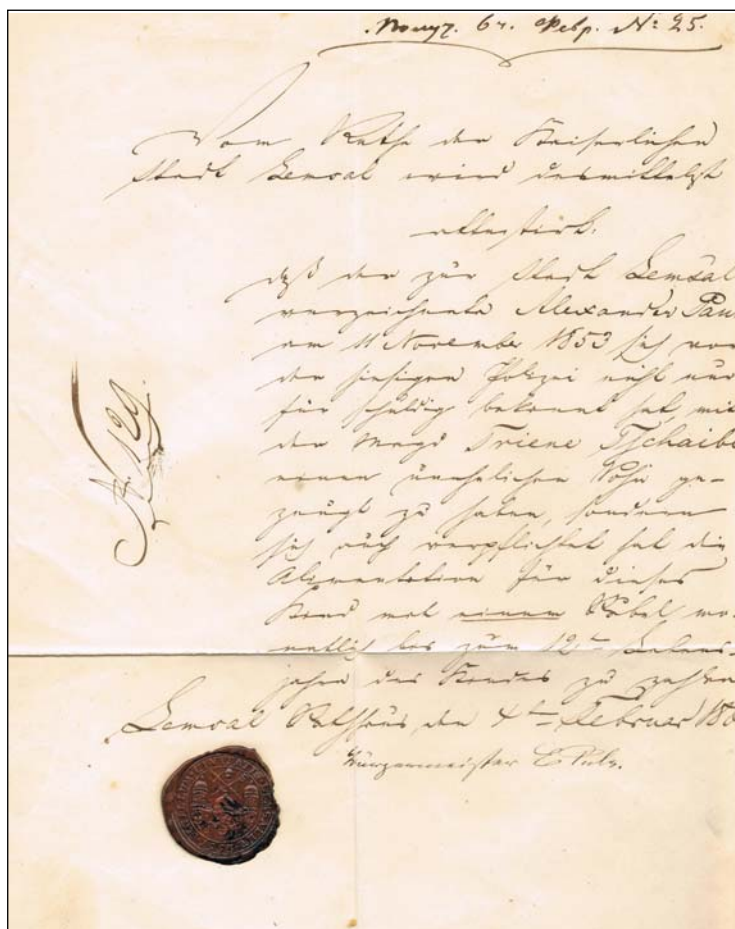
Vom Rath der Kaiserlichen Stadt Lemsal wird *desmittags* *altus stirb*

dys ihr zur Stadt Lemsal
verzeichnete Alexander Pauk
am 11 November 1853 *sus vor*
der Polizei *nuhl nur*
für schuldig bekannt hat mit
der Magd Triene Tschaike
einen unehrlicher Sohn *yn*
zurn zu haben *sondern*
sich verpflichtet *sol* die
Alimentation für dieses
Kind mal einem Robel monatlich bis zum 12. Lebensjahre des Kindes zu zahlen.
Lemsal Rathaus den 4. Februar 1860
Bürgermeister E. Pels

Joop van Heeswijk

Afb. 2

Afb. 3

Litouwse enveloppe

Op de beurs in Hilversum liet Keimpe Leenstra een paar bijzondere Litouwse enveloppen zien: afbeelding op de voorzijde en ook de achterzijde is gevuld met een aantal afbeeldingen. Dit soort enveloppen werden in 1938 eerst door particulieren uitgegeven en later door de regering van het onafhankelijke Litouwen. Gelijksortige enveloppen zijn ook in Letland en Estland uitgegeven. In de jaren vijftig zijn ook nog dergelijke enveloppen uitgegeven door Baltische nationalist

ten. Na de oorlog zien we ook gelijksoortige enveloppen met de aanduiding Lietuvos TSR / Лит. ССР, uitgegeven door de Litouwse Sovjetrepubliek.

De enveloppen van het onafhankelijke Litouwen zijn uitgegeven door twee bedrijven: 'Gediminas Orentas' en de bekende drukker 'Spindulys'. Dit laatste bedrijf was voor 51 % in overheidshanden.

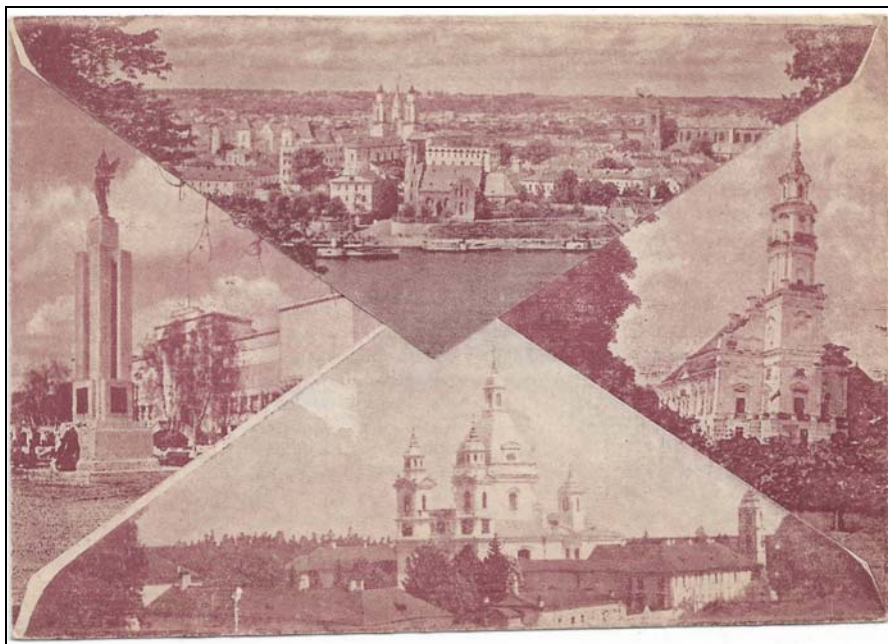
De enveloppen werden altijd in 1 kleur gedrukt. Het drukproces: 'rotogravure'.

Meer hierover in:
Pictorial envelopes of independent Lithuania, part one / by Walter E. Norton. - In: BLPSNY 1980 ; 112. - p. 8019-8021
part II. - In: BLPSNY 1980 ; 113. - p. 8043-8044
part III. - In: BLPSNY 1980 ; 114. - p. 8067
part [IV]. - In: BLPSNY 1980 ; 115. - p. 8089-8091

Jan Kaptein
Keimpe Leenstra

Afb. 4a

Afb. 4b

Jan Kaptein,
Olav Petri
Ruud van Wijnen
Sijtze Reurich

Gerecenseerde tijdschriften of artikelen daaruit kunt u tegen porto- en/of kopieerkosten opvragen via de redactie.

Stempelhandbuch Postgebiet Oberbefehlshaber Ost

In de Eerste Wereldoorlog was het Balticum bezet door de Duitsers. Het begon met Litouwen en Zuid-Letland in 1915. In september 1917 waren de Russen, die vóór de oorlog het Balticum in handen hadden gehad, zo druk bezig met onderlinge conflicten dat de Duitsers hun kans schoon zagen en Riga en de Estische eilanden bezetten. In februari 1918 volgde een nieuw offensief, waarbij ook de rest van Letland en Estland in Duitse handen kwam.

Op 11 november 1918 capituleerde Duitsland. Wat er nog aan Duitse troepen in het Balticum was achtergebleven vertrok in de volgende maanden. In 1919 en 1920 vochten Estland, Letland, Litouwen en Polen zich vrij van Rusland.

Het door de Duitsers bezette Balticum viel bestuurlijk onder een militaire bevelhebber, de Oberbefehlshaber Ost. Het had een eigen postdienst, het Postgebiet des Oberbefehlshabers Ost. De postdienst gebruikte Duitse zegels met opdruk 'Postgebiet Ob. Ost'. De eigen postdienst was in feite een uitbreiding van de veldpost. Doorgaans zaten de plaatselijke veldpost en de civiele post in hetzelfde kantoor. Dat was bijna altijd het vroegere Russische postkantoor. Bij de kleinere postkantoren deden de medewerkers van de veldpost de civiele post erbij, of omgekeerd. Er waren 83 postkantoren (Postanstalten) met een eigen stempel en 58 bijkantoren (Postabteilungen) zonder eigen stempel. De post van een bijkantoor ging altijd langs een postkantoor, waar een stempel werd gezet.

Vorig jaar verscheen een handboek over deze postdienst, samengesteld door Gerhard Dreher. De gegevens in het boek zijn, zo

Afb. 1

Duits postwaardestuk met opdruk "Postgebiet / Ob. Ost" van HASENPOTH (Aizpute in Letland) naar Berlijn. Verzonden op 29 jan. 1916, twee weken na de opening van het Duitse postkantoor. Rood stempeltje M.P. van de censuurdienst in Königsberg.

vertelt de samensteller in zijn voorwoord, gebaseerd op meer dan 5100 poststukken en 1500 briefstukken, in het bezit van een groot aantal verzamelaars. Een van hen is trouwens Ruud van Wijnen; misschien kent u hem

Het boek begint met een inleiding over de achtergronden en de opzet van de postdienst. Het bijzondere van deze postdienst was dat ze geen postbodes in dienst had. De geadresseerde moest zijn post op het postkantoor komen ophalen. In de praktijk gingen de gemeenten zorgen dat de post werd rondgebracht. De geadresseerde betaalde daarvoor een klein bedrag. Behalve post was een belangrijke taak voor de postdienst ook het geldverkeer in de vorm van postwissels. Ook het verzenden van een telegram behoorde tot de mogelijkheden, al werd daarvan spaarzaam gebruikgemaakt. In de begintijd was alleen post binnen het Postgebiet en naar Duitsland toegelaten, later kwamen daar Oostenrijk-

Hongarije, Bosnië-Herzegovina en de Verenigde Staten bij (waar veel inwoners van het Balticum familie hadden wonen). Na de wapenstilstand met Rusland in december 1917 mocht ook post van en naar het onbezette Rusland worden verstuurd.

Daarna behandelt het boek de postzegels met opdruk 'Postgebiet Ob. Ost', gaat de auteur in op de opbouw van het boek en vertelt hij hoe de richtprijzen bij de stempels tot stand zijn gekomen.

Dan begint de hoofdmoot van het boek: de stempelcatalogus. Van alle 83 postkantoren wordt het stempel getoond plus een of meer poststukken die dat stempel dragen. Elk stempel krijgt drie richtprijzen: op briefstuk, op een brief of kaart en op een aangezekende brief. Er zijn behoorlijk zeldzame bij, zoals Ellei (Eleja) en Schlock (Sloka), waarvan maar één afdruk bewaard gebleven is, en Radziwilischki (Radviliškis), dat alleen op briefstuk bekend is. De postkantoren

in Janischki (Joniškis), Kiejdany (Kėdainiai) en Szczuczyn (Ščiūčinas) moeten hebben bestaan, maar daarvan is zelfs geen enkele afdruk bewaard gebleven. Het stempel Wainoden (Vainode) bestaat wel, maar het is zeer de vraag of het wel in Vainode is gebruikt. Het vermoeden bestaat dat het handjevol afdrukken in Libau (Liepāja) is geplaatst. En passant wordt ook de nooduitgifte van Dorpat (Tartu) van maart 1918 behandeld, met de kenmerken van de vervalsingen die van de zegels en de stempels circuleren.

Daarna worden de censuurstempels behandeld die voor de civiele post in het Postgebiet werden gebruikt. Een aparte paragraaf is gewijd aan de stempels die men op telegrammen kan aantreffen.

Ten slotte gaat het boek nog in op de post naar Oostenrijk-Hongarije, Bosnië-Herzegovina en enkele neutrale landen, waaronder de Verenigde Staten, op de lokale besteldiensten en de schaarse merktekens die deze op de post hebben achtergelaten, de treinpost en bijzondere zendingen, zoals kranten.

Een nuttig boek voor verzamelaars die geïnteresseerd zijn in de voorgeschiedenis van de Baltische landen.

Sijtze Reurich

Gerhard Dreher, Stempelhandbuch Postgebiet Oberbefehlshaber Ost, eigen beheer, Hohnstorf (Elbe), 2018, 312 blz., gebonden, A4-formaat (eventueel ook losbladig te krijgen). Schriftenreeks des Bundes Philatelistischer Prüfer e.V., Band 8. Prijs € 60 exclusief verzendkosten. Te bestellen bij de auteur: Ober-Savo-Ring 1, D-21522, Hohnstorf (Elbe), e-mail diedreher@t-online.de.

The British Journal of Russian Philately November 2018 ; 108

Het blad van de British Society of Russian Philately verschijnt 1 x per jaar, maar dan heb je ook wat: 104 pagina's A4 in kleur.

Vorig jaar kregen leden nog een extraatje: 'Batum under occupation : the years 1917-1921. (149 p). In dit

tijdschriftnummer aan aanvulling op het boek.

Ook dit krijgen de leden een extraatje: het boek 'Foreign military activity in the Russian Civil War 1917-1923 / Edward Klempka. – 380 p. Het boek is gesponsord door het veilinghuis David Feldman.

Thomas Berger en de ons bekende Alexander Epstein schrijven opnieuw over de regionale postgeschiedenis van Oekraïne 1917-1921.

Hannes Westendorf schrijft over de opening van een regionaal postkantoor in Quellenstein, het huidige Voltveti in Estland. Hetzelfde artikel is –in het Duits- te lezen in Baltikum nr. 6.

Een flink artikel door John R. Iacovo over een heel gewone serie Russische zegels: 1923, Mi. 215-219. Een goede reden om eens naar de eigen zegels te kijken.

Pavel 'Duck' Pavlov beschrijft de periode augustus 1918-maart 1920 in het roerige noordwest Rusland. Troepen van de Entente, vooral Engelse troepen, landden in 1918. Het 'Witte' Noordelijke Leger streed samen met de eenheden van de interventie tegen 6^e Rode Leger.

Jan Kaptein

Baltikum : Zeitschrift für Philatelie und Postgeschichte 2018 ; Nr. 6

Hoe in 1859 de succesvolle lobby door een lokale ondernemer namens een aantal textielfabrieken in Quellenstein / Voltveti leidde tot de opening van een eigen postkantoor, wordt in een fraai geïllustreerd artikel beschreven door Hannes Westendorf. Hij baseert zijn verhaal op de "toevallige" vondst van een acte in het Estse staatsarchief. Als eerste stempel kreeg het postkantoor de beschikking over puntnummerstempel 611.

In twee andere bijdragen houdt Westendorf zich bezig met in Estland gebruikte stomme stempels uit 1914 en eveneens in Estland gebruikte Russische aantekenstrookjes uit 1899. Een overzicht van de laatste vermeldt 41 strookjes. Ook "onze" Olav Petri levert geduchte bijdragen aan deze Baltikum. Eerst verhaalt hij over een Duitse "Postgebiet Ob. Ost" briefkaart die op 1 februari 1918 vanuit Riga,

door het Duits-Russische front, via Brest-Litovsk naar Odessa werd verzonden. Olav bekijkt de kaart niet alleen posthistorisch, ook besteedt hij uitgebreid aandacht aan de familie van de afzender en de geadresseerde, haar zoon in het 12de Belgorod bereden lancersregiment in Odessa. Blijft ten slotte de vraag of de kaart de zoon bereikte. Aan de hand van twee poststukken schrijft Olav in een ander artikel over Esperanto als "de nieuwe taal van hoop en vrede in tijden van onderdrukking". Hitler en Stalin hadden er niet zo mee op....

Peter Feustel is even terug op het oude "weefster- en smidnest" met een kritische beschouwing over een "proefdruk" in een blokje van 6 van de 5 marka zegel.

Verder nog: Heinz Lukaschewitz over aanvullende tarieven bij Letse geldoverschrijvingen en Gerhard Dreher over een aangetekende brief van Wenden naar Petrograd in Rusland, door het front, en terug in 1918-1919.

Ruud van Wijnen

Filatelie 2019 ; 1

In dit nummer van het landelijke tijdschrift Filatelie is een bijdrage van Joop van Heeswijk opgenomen: 'De eerste postzegel van Letland, een geschiedenis'. Hij beschrijft de ontstaansgeschiedenis van de eerste Letse zegel en geeft een overzicht van de gebruikte stafkaarten. Het artikel geeft een mooi overzicht van de stand van zaken.

Jan Kaptein